

Innhold:

1	INNLEDNING	4
1.1	Avgrensning	5
1.2	Definisjoner	5
1.3	Min bakgrunn	6
1.4	Metode	6
1.5	Om kildene	6
1.6	Oppgavens oppbygning - Midgardsormens vak i overflaten	7
1.7	Problemstillinger	8
2	HISTORISK RISS AV NATURSYNET I KRISTENDOMMEN	9
2.1	Periodene	9
2.1.1	Mytisk tid	9
2.1.2	Antikken	10
2.1.3	Hellenismen	10
2.1.4	Middelalderen	10
2.1.5	Senmiddelalderen	11
2.1.6	Renessansen/opplysningstid	12
2.1.7	Romantikken	13
2.1.8	Vår tid	14
2.2	Frans av Assisi	16
2.3	Økoteologi	16
3	NATUR I BIBELEN	19
3.1	Salmenes bok	19
3.2	Egenverdi	20
3.3	Vann	20
3.4	Fjell	21
3.5	Ørkenen	21
3.6	Blomster	22
3.7	Vind	22
3.8	Dyr	22
3.8.1	Fugl	23

3.8.2	Fisk	23
4	SALMER OG BØNNER OM SKAPERVERKET	24
4.1	NOS 85	24
4.1.1	Salme 281 Solsangen	24
4.1.2	Salme 286	25
4.1.3	Salme 287	26
4.1.4	Salme 292	27
4.1.5	Salme 720	27
4.2	S97	28
4.2.1	Salme 31	28
4.2.2	Salme 37	29
4.3	Bønnebok	30
4.3.1	Bønn 168	30
4.3.2	Bønn 169	30
4.3.3	Bønn 179	31
4.3.4	Fra ordning for gravferd	31
4.3.5	Høymesse	31
5	NATUREN I KELTISK TRADISJON	32
5.1	Kjennetegn ved keltisk spiritualitet	32
5.2	Keltiske bønner	34
5.2.1	Om skaperverket	34
5.2.2	Om Guds nærvær	38
6	STILLHETEN I NATUREN OG I KRISTENDOMMEN	41
6.1	Stillhetens plass i kristendommen	42
6.1.1	Bibelsteder	42
6.2	Stillheten i naturen	43
6.3	Syntesen - en personlig opplevelse	44
7	NATUREN I PILEGRIMSTRADISJONEN	46
8	KRISTENDOM OG ØKOSOFI	50
9	FRILUFTSLIV OG KRISTENDOM	53
9.1	Kristne folkehøgskoler	53
9.2	Retreatsteder	54
9.3	Konfirmantundervisningen	55

9.4	KRIK Villmark	55
9.5	Prosjekt villmark	56
9.6	Andre	57
10	OPPSUMMERING	58
10.1	Problemstillingene	58
10.2	Må vi gå over bekken etter vann?	59
10.3	Panteisme – Panenteisme – Kristendom	60
10.4	Naturen som gudsbevis/erkjennelsesvei	61
10.5	Veien videre	62
11	LITTERATURLISTE	64
11.1	Internett:	70
12	TILLEGG 1: SOLSANGEN AV FRANS AV ASSISI	71
13	TILLEGG 2: SALME 104 – ØKOLOGISALMEN	72
14	TILLEGG 3: 25 ØKOSOFISKE LEVEREGLER	74
15	TILLEGG 4: OVERSIKT OVER NORSKE RETREATSTEDER 2003	76
16	TILLEGG 5: MILJØLITANI	77

1 Innledning

Denne oppgaven ble unnfanget sent på høsten 2002. Antagelig er det ingen typisk oppgave på friluftslivsstudiet, selv om de kontemplative aspektene (Vaagbø 1993) blir ansett som viktige i den norske friluftstradisjonen. Mer om Vaagbø senere.

Friluftslivsstudiet slik det fremstår ved høyskolene i Norge er veldig ferdighetsrelatert. På den måten handler det om ”middelet”, og ikke om ”målet”. Ferdigheter skal læres intenst på turer av begrenset varighet. På denne måten blir det ikke tid til det kontemplative. Å åpne sansene for naturen. Reflektere over de store spørsmålene. Beundre skjønheten i naturen. Soloppgang blir erstattet av frokostlaging, stjernehimmelen forstyrret av foredrag om stjernetegn og nattorientering, lysspill og klukkende bekker forbigått på grunn av kravet om fremferd fra punkt A til B. Det blir et paradoks at de som skal føre friluftslivstradisjonen videre i stedet for å ”åpne opp”, lærer seg til å ”fylle opp” i stedet. Ferdighet får rang foran opplevelse, mens kanskje det riktige ville vært å la opplevelse føre til ferdighet?

Nå skal ikke denne oppgaven være noen fagkritikk, men avsnittet over kan stå som et bakteppe på hvorfor jeg har valgt å skrive om ett aspekt ved det kontemplative – det religiøse. Hvordan vårt naturmøte kan bringe tankene inn på Gud, og om et slikt møte finner referansepunkter i kristen tradisjon.

Men, før vi går videre med dette, skal vi gå tilbake til Vaagbø (1993). Han har sett på hva som er viktig for turfolk når de går på tur. Han deler inn sine 18 forskjellige årsaker (som er basert på en undersøkelse fra MMI i 1992) i 7 forskjellige kategorier:

1. Kontemplative
2. Sosiale
3. Fysiske
4. Flora og fauna
5. Inderlighet
6. Fangst/samling
7. Spenning

Det er kategorien ”Kontemplative” som får klart størst oppslutning. I denne kategorien finner vi følgende årsaker til å gå på tur:

- Oppleve naturens stillhet og fred – 87%
- Komme ut i frisk natur, vekk fra støy og forurensning – 85%
- Komme bort fra mas og stress – 79%

De kontemplative beveggrunnene for å gå på tur behøver nødvendigvis ikke ha noe religiøst innhold. Det blir først mer nærliggende i den kategorien Vaagbø kaller ”Inderlighet”. I denne kategorien kan vi lese om følgende årsaker:

- Oppleve storheten i Guds skaperverk – 46%
- Komme i kontakt med naturens sjel og mystikk – 41%

Den første årsaken kan tolkes som det samme som betenkningen til Kirkerådet – å bruke naturen som erkjennelsesvei. Dette gjør det veldig spennende å se på kontaktpunkter mellom friluftsliv og kristendom. Tordsson (2000-2003) skriver at: ”... *friluftsliv er blitt en viktig vei for å føle seg delaktig i en større sammenheng*”. Likevel skal vi ikke gjøre friluftsliv til religion, og heller ikke religion til friluftsliv. Men, det er kontaktpunktene/skjæringspunktene som er interessante.

Så er spørsmålet: hvordan kan så dette sjelelige uttrykket finne rotfeste? Finnes det kontaktpunkter mellom friluftsliv og kristendom? Hvordan er forholdet Gud og natur i

kristendommen? Er det slik at vi må gjøre som Sigmund Kvaløy Sætreng: å gå til buddhismen. Det skal jeg prøve å se nærmere på i denne oppgaven.

I det historiske risset av natursynet i kristendommen (se kap. 2), skal vi se at naturen til tider har hatt trange kår. Den skal overvinnnes og herskes over. I den senere tid har derimot kirken sett behovet for atter å ta tilbake naturen som erkjennelsesvei. Dette kommer blant annet til uttrykk i Kirkerådet (1999):

”Kirken må i selvkritikk vedgå at den ofte har ringeaktet og oversett naturen som religiøs erkjennelsesvei. Naturen vekker menneskets indre liv og følelsesverden og beriker opplevelsen av hva det vil si å være menneske. Ved å redusere naturens betydning for en kristen helhetsoppfatning av tilværelsen, har kirken bidratt til å tørke ut sitt eget åndelige liv.”

Dette er solid kost, og i denne oppgaven vil jeg se nærmere på litteratur som ikke bidrar til å tørke ut det åndelige liv. Det er litteratur som gir naturen egenverdi – altså verdi i seg selv, og ikke bare instrumentell verdi (verdi for oss). Denne tilnærmingen – teologien, blir ofte kalt for økoteologi¹.

1.1 Avgrensning

Allerede i tittelen – ”Gud og natur – ett kristent perspektiv” ligger det mye avgrensning. Av alle guder i forskjellige religioner ser jeg på Gud i kristendommen. Dessuten gjør jeg ikke krav på å ha svaret for alle kristne, men fremhever at dette er ett kristent perspektiv. Dette perspektivet kjennetegnes ved at det er opptatt av økologi og økokrise, og som resultat av dette gir naturen egenverdi. I litteraturen kalles denne teologien som nevnt over for økoteologi.

1.2 Definisjoner

I en slik oppgave dukker det med nødvendighet opp ord og uttrykk som krever litt forklaring. Forklaringene har jeg hentet fra Politikens filosofileksikon (1983):

Panteisme

(av gr. pan, alt, og theos, Gud) – lære som hevder enheten av alt det værende og Gud; verden (altet) og Gud kan ikke adskilles (i motsetning til teisme der Gud og verden er adskilt).

Panenteisme

(av gr. pan, alt, en, i, og theos, Gud) – lære der hevder at alt er i Gud. Stammer fra K.C.F.Krause (1781-1832) som forsøkte å forene panteisme og teisme.

Trancendens

– overskridende (brukt om Gud i forhold til verden i kristendommen)

Immanens

– iboende (brukt Gud i panteismen – der Gud er iboende i alt)

---

¹ Også termene miljøteologi og prosessteologi blir brukt.

1.3 Min bakgrunn

Jeg er på ingen måte noen teolog. Dette er en svakhet da jeg ikke klarer å bedømme hva som er radikalt og mer ”mainstream” i de skriftstedene som blir brukt for å argumentere i litteraturen. Alle skriftsteder er sjekket, men likevel kan tolkningen være lite akseptert. Så langt det er mulig vil jeg prøve å gjøre oppmerksom på dette.

Mitt forhold til kristendommen er ganske kortvarig. Drøye tre år med aktiv tilnærming er den beste beskrivelsen tror jeg.

Forholdet mitt til naturen er ikke så mye eldre. De siste 5-6 årene har jeg vært aktiv i friluftslivet. Dette etter en periode med mye studier og arbeid. På gymnasiet hadde jeg en aktiv periode med politikk og miljøvern (Natur og Ungdom). Dette kjenner jeg har lagt føringer på at det er det økoteologiske perspektivet som er valgt i denne oppgaven.

Jeg har jo funnet ut at mange kristne steiler ved panteismen, men så plutselig dukket det opp et nytt ord: panenteisme. Er det mulig at panteisme og kristendom, som hypotese og antitese, kan finne en kantiansk syntese i panenteismen? Hvor radikalt er i så fall dette? På forhånd har jeg ikke noen formening om dette, men håper denne oppgaven kan bringe meg nærmere et svar.

1.4 Metode

Dette er en kvalitativ litteraturanalyse. En god del av litteraturen er tatt ut for å belyse blant annet utviklingen i kristendommens natursyn over tid. Det sier seg selv at denne litteraturen vil tilhøre forskjellige fagtradisjoner. Som kjent ble det et stigende skille mellom ånd og materie frem til ca 1600-tallet. Siden artikkelen til White (1967) har materien (og skaperverket) fått en helt annen status. I mye av litteraturen jeg har valgt ut, står nå ånd og materie på like fot.

Begrensningen i litteraturen som tar naturen på alvor, er at den ikke blir tatt på alvor i alle kristne miljøer. Bibeltolkning har alltid vært omstridt gjennom tidene, og en del av litteraturen vil nok bli oppfattet som radikal.

Muligheten ligger selvsagt i å få frem bibeltolkninger som er gyldige i vår tid. Økokrisen er her, selv om den ikke blir oppfattet som så alvorlig av de store masser. For å bøte på den, er naturen nødt til å få tilbake sin egenverdi – og ikke bare ha instrumentell verdi. Dette prosjektet med tilhørende litteratur vil utgjøre en dråpe i havet som rommer en slik bibeltolkning. Dermed blir det jo ikke noe objektivt arbeid, men heller et ærlig, åpent og oppriktig forsøk på å belyse **ett** perspektiv av ”Gud og natur” i kristendommen. Jeg har prøvd å lage en struktur på dette prosjektet som er slik at flere temaer belyser forskjellige problemstillinger rundt hovedtemaet: Gud og natur i kristendommen.

1.5 Om kildene

Bibelen er hovedkilden i mitt prosjekt. Den blir jo kalt ”bøkenes Bok”, og en skulle tro at det var en primærkilde. Rent formelt kan den nok ikke betegnes som det. Den endelige utgaven av Bibelen forlår ikke før flere hundre år etter Jesu fødsel.

Når det gjelder salmer og bønner har jeg valgt ut de bøkene som er offisielt godkjent av Kirkerådet til bruk i den norske kirke.

Når det gjelder andre tekster/bøker, så har jeg sett litt på utgiver, at forfatteren har en faglig bakgrunn og sett over kildene som er brukt (Bibel-henvisningene). Når det

gjelder Internett har jeg kvalitetssjekket adressene, slik at jeg vet at materialet stammer fra et anerkjent sted. Private hjemmesider har dermed falt igjennom.

Litteratursøket ellers startet i min egen bokhylle. Temaet dette prosjektet handler om opptar meg, og jeg hadde mye litteratur hjemme. Så gikk jeg igjennom henvisninger og litteraturlister i disse bøkene. Deretter søkte jeg videre i BIBSYS og på Internett (vha Google), og fant mye nytt stoff. Blant annet dukket Roald Kristiansen opp via Google.

Deretter snakket jeg med ressurspersoner i kristne miljøer. To prester i den lokale menigheten er forespurt om litteratur, og også personer knyttet til retreatmiljøet i Norge. Kriteriene for litteraturen var at den skulle bygge opp under at naturen har egenverdi, og ta miljøkrisen vi står midt oppe i på alvor.

På denne måten har jeg fått en litteraturliste som helt klart er rikholdig nok til formålet. Både sett i forhold til de 5 vektallene som skal leveres, men også for å kaste et svakt lys over et omfattende tema (se senere – under oppgavens oppbygning).

1.6 Oppgavens oppbygning - Midgardsormens vak i overflaten

Denne oppgaven ser på åtte forskjellige innfallsporter til natur i kristendommen. Da sier det seg selv at dette er en litteraturstudie i bredden, og ikke i dybden. Hovedargumentet for å gjøre det på denne måten er følgende: Selv om jeg hadde valgt kun en tilnærming, så ville det neppe ha ført med seg så mye ny kunnskap. Denne oppgaven har en ramme på fem vektall, og er dermed lite egnet for banebrytende grunnforskning. Så selv om det tilhører den akademiske tradisjonen å begrense seg for å kunne gå i dybden, fant jeg det mer fruktbart å gi en rask oversikt/orientering.

En oversikt over litteraturområder som omhandler kristendom og natur i et økokrise-perspektiv finnes det ikke mye av. Det var også en viktig grunn for å gå i bredden i stedet for i dybden. Dette er mest fruktbart for meg som utforsker, og for eventuelle lesere.

I Tordsson (1999:181) finnes et flott bilde på denne problemstillingen – at det vi studerer er så stort at vi har mest lyst til å rømme:

”I virkeligheten er det ikke små spørsmål vi stiller oss. Vi er i samme situasjon som den pragmatiske og lite dypsindige åsaguden Tor, som var på uskyldig fisketur. Han agnet stort, med et oksehode, og det gikk seg ikke bedre enn at han fikk selveste Midgardsormen på kroken. ... Vi kan godt fange mer enn vi orker å trekke i båt. Likevel er det misforstått beskjedenhet raskt å kappe linen fordi det er noe stort som biter nede i dypet.”

Akkurat som Tor fisker jeg stort. Lar Midgardsormen ta tak, og lar den vake åtte ganger (mine forskjellige tilnærminger). Så kapper jeg linen... Dette skulle forhåpentligvis være nok til å se om panenteisme kan fungere som en syntese mellom kristendom og panteisme.

Så kort om oppgavens oppbygning. I den første tilnærmingen gir jeg et kort historisk riss over natursynet i kristendommen. Så går jeg over til å se på hvordan naturen fremtrer i bibelen, salmebøkene (NoS85 og S97) og bønneboken (2002) til den norske kirke. Etter å ha brukt to kapitler på dette, beveger jeg meg atter tilbake i tid – til kelterne. I dette kapitlet ser jeg nærmere på hvordan naturen ble oppfattet i den keltiske

tradisjonen, og gir en del eksempler på natur i keltisk bønnetradisjon. Så gjør jeg plass til stillheten, både i naturen og i kristendommen. Er det noen fellestrekk? Deretter gir jeg meg ut på vandring, og ser på naturen i pilegrimstradisjonen. Så kommer økokrisen oss nærmere, og neste tilnærming tar for seg kristendom og økosofi. Her står Arne Næss sentralt. Siste tilnærming er en oversikt over hvordan friluftsliv og kristendom møtes forskjellige steder; på folkehøgskoler, i KRIK², på retreat osv. Til slutt prøver jeg meg på en oppsummering av alle de åtte tilnæringsmåtene.

1.7 Problemstillinger

Oppgaven er som nevnt delt opp i åtte forskjellige tilnærminger, som hver har sin problemstilling:

1. Hvordan har natursynet i kristendommen endret seg over tid?
2. Hva sier bibelen om natur?
3. Hva sier kirkens salmebøker/bønnebok om naturen?
4. Hva slags rolle spilte naturen i keltisk fromhetstradisjon?
5. Har stillheten i naturen og stillheten i kristendommen noen felles?
6. Hva sier pilegrimstradisjonen om naturen?
7. Kan kristendommen tolkes økologisk/økosofisk?
8. Hvordan brukes kristendommen i forbindelse med friluftsliv i dag?

Bak disse problemstillingene ligger igjen spørsmålet om vi må ”gå over bekken etter vann”, eller om vi kan finne støtte i kristendommen for at naturen har egenverdi – og at økokrisen blir tatt på alvor. Jeg håper også å få belyst temaet: kristendom – panteisme – panteisme gjennom problemstillingene. Alt dette kommer jeg tilbake til i kapittel 10, i oppsummeringen.

---

² KRIK står for KRisten Idretts-Kontakt

2 Historisk riss av natursynet i kristendommen

Det er med stor ydmykhet jeg skrider til verket å gi et historisk riss av natursynet i kristendommen over noen få sider. Hver enkelt periode av de siste 2000 årene kunne forsvart sin egen doktoravhandling. Oppgaven kan sammenlignes med Erlend Loes (1999) verdenshistorie på noen få sider (se s. 310-319) som blir fortalt rundt leirbålet. Likevel håper jeg at leseren vil få noen stikkord og knagg som kan belyse stoffet senere i oppgaven

Hovedsakelig bygger fremstillingen på Hegge (1993), Ariansen (1996) og artiklene i boken ”Grønn postill” (2001). I tillegg har jeg benyttet meg av egne og andres forelesningsnotater. Jeg har valgt å dele fremstillingen inn i perioder, og så knytte kommentarer og sitater til disse. Enkelte ord er uthevet, for at leseren skal kunne gå videre med disse på egenhånd.

Før den periodevise fremstillingen vil jeg kort sitere litt fra skapelsesberetningen i Bibelen, som hele tiden ligger som bakteppe. Selv om, som vi skal se, sitatene er tolket forskjellig opp igjennom tidene.

”Gud velsignet dem og sa til dem: ”Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen og alle dyr som det kryr av på jorden!” Og Gud sa: ”Se, jeg gir dere alle planter som setter frø, så mange som det finnes på hele jorden, og alle trær som bærer frukt med frø i. De skal være til føde for dere. Og til alle dyr på jorden og alle fugler under himmelen og alt som kryper på jorden, alt som har en livsånde i seg, gir jeg alle grønne planter til føde.” Og det ble slik.” (1. Mos. 1,28-30)

Etter syndefallet:

”Gud velsignet Noah og sønnene hans og sa til dem: ”Vær fruktbare, bli mange og fyll jorden! Frykt og redsel skal de kjenne for dere, alle dyrene på jorden, alle fuglene under himmelen, alt som rører seg på marken, og alle fiskene i havet; dere skal ha makt over dem. Alt som lever og rører seg, skal være til føde for dere. Likesom jeg gav dere de grønne plantene, gir jeg dere nå alt dette.” (1. Mos. 9,1-3)

Vi ser at etter syndefallet er ikke lenger mennesket vegetarianer. I tillegg til disse sitatene, kan det være greit å minne om at ”Og Gud så at det var godt” lyder hele seks ganger før jordmennesket blir skapt.

2.1 Periodene

2.1.1 Mytisk tid

Den mytiske tiden er kanskje ikke så interessant i forhold til kristendommen. I denne tiden var mennesket og natur en helhet, og det er ikke skille mellom opplevelse og forståelse av naturen. Naturen er besjelet, og goddommen er i naturen.

2.1.2 Antikken

I antikken begynner en å få kritisk distanse, begreper og teoretiske forklaringer på naturen (for eksempel **Aristoteles**). Innsikten øker, og mye av det som lå til grunn for den industrielle revolusjon var kjent allerede på denne tiden. Men, ifølge Hegge (1993) var idealet den harmoniske natur. Den skulle være et forbilde for mennesket og ikke et middel for menneskelig utbytting. Kunnskap var et mål i seg selv.

I **Platon** sin idéverden, gir utgangspunktet for tanken om å skille mellom natur og guddom. Det som siden blir kalt **dualisme** stammer fra Platon. Tanken og sjelen er knyttet til den evige og egentlige verden. Den fysiske verden er bare en forgjengelig skygge av den fullkomne idéverden.

2.1.3 Hellenismen

I perioden etter Jesu fødsel har jeg ikke funnet så veldig mye om natursyn. Men, i denne perioden var det sterke brytninger om hva som skulle være den rette tro, og hvilke bøker som til slutt skulle utgjøre Bibelen. Berge (2001) skriver om denne perioden:

*”Den hellenistiske kulturens mellomplatonske dualisme mellom himmel og jord, ånd og materie, kropp og sjel påvirket kirkens teologi. I de **gnostiske** kretsene ble skaperverket henlagt til de gudsfjendtlige makters domene, mens sjelen tilhørte guddommens, ideenes og lysets verden. **Origenes** (f.185 e.Kr.) skapte en storstilt syntese mellom kristendom og platonsk filosofi. **Augustins** (354-430) Platon-inspirerte teologi kom til å prege Vestens teologi og natursyn på grunnleggende måtet. ... Augustin autoriserte de moralske skillet mellom mennesker og dyr.”*

Vi ser at Platon fikk stor innvirkning, og kampen mot det gnostiske var også viktig. I hvor stor grad denne dualismen og det gnostiske har satt sitt preg på dagens tolkninger er vanskelig å si. Selv teologer strides om dette.

Selv om Augustin innførte det moralske skillet mellom mennesker og dyr, så hadde han stor respekt for naturen. Han mente at den kunne vitne om Gud. Det går frem av følgende sitat som er tillagt Augustin (fra Hegge 1993:62):

”Noen mennesker studerer bøker med henblikk på å oppdage Gud. Men det er en annen bok: selve eksistensen av de skapte ting. Se omkring deg. Iakttatt dem, studer dem. Gud, som du ønsker å oppdage, skrev aldri denne boken med blekk, isteden la han frem for dine øyne de ting som han har skapt. Kan du ønske deg en sterkere røst enn denne”

I den jødiske tradisjonen er det to holdninger i forhold til naturen:

Herredømmeholdningen og **Forvalterholdningen**. Begge er uttrykk for en **antroposentrisme** – mennesket settes i sentrum.

2.1.4 Middelalderen

Vi kan grovt si at middelalderen strekker seg fra ca 500-1500. Det finnes flere og til dels motstridende natursyn i den kristne middelalderen. Ved overgangen til middelalderen ble

den ytre verden sett på som mørk og ond. Mennesket skulle søke den sanne virkelighet i sitt indre, vendt bort fra den ytre, legemlige natur. Denne verdensforakten (**contemptus mundi**) fantes som en understrøm gjennom hele middelalderen, men ble ikke den dominerende oppfatning før ved slutten av middelalderen (Berge 2001).

Kelterne, som er viet et kapittel senere, slapp unna dette mørke og dystre synet på naturen. De keltiske områdene ble lite berørt av omveltningene i folkevandringstiden, slik at arven fra østkirkene ble bevart. I disse fortellingene møter vi et **holistisk** skapelsessyn og en virkelighetsforståelse der barrierene mellom menneske og dyr er bygget ned.

Derfor kan en godt si det er to hovedtendenser i oppfattelsen av natur i middelalderen:

” På den ene side den oppfatning at naturen er en mørk og ond eller kort sagt lavere verden, og på den annen side den oppfatning at naturen – tross adskillelsen fra det guddommelige selv – manifesterer Guds storhet og godhet. ... begge ... synes å finne støtte i bibelen selv.” (Hegge 1993)

Når det gjelder det positive synet på naturen synes dette å finne sin begrunnelse i Rom 1,20:

”For hans usynlige vesen, både hans evige kraft og hans guddommelighet, har menneskene helt fra skapelsen av kunnet se og erkjenne av hans gjerninger.”

Romerbrevet var en mektig støtte for det syn i den kristne middelalder, at naturen var en manifestasjon av Gud som skaper av den. Teologien som fant støtte her ble kalt **theologica naturalis** – ”naturens teologi”

Fra Augustin (354-430) til **Thomas Aquinas (1225-74)** i det 13. århundre kan vi altså snakke om to retninger når det gjelder forholdet til naturen:

- en viss tilbakeholdenhet av frykt for fortapelse i skaperverket (contemptus mundi)
- være opptatt av og fordype seg i skaperverket – for derigjennom å se Guds storhet og godhet.

2.1.5 Senmiddelalderen

I senmiddelalderen får **contemptus mundi/manekeisme** – synet overtaket. Vi får en verdsliggjøring, og Gud kan ikke erkjennes i naturen. Det blir et skille mellom Gud og natur (dualisme). Den menneskelige tanke kan ikke gi erkjennelse av Gud. Dermed oppstår også et skille mellom tro og vitenskap. At vi får et skarpt skille mellom Gud og verden, mellom ånd og materie. Dette skillet blir betraktet som et skille mellom det gode og det onde. Det vil si at alt legemlig ble sett på som ondt.

Likevel er det ikke bare trist. I Hegge (1993) leser vi om **Bernhard av Clairvaux (1091-1153)**:

”Tro meg, jeg har oppdaget det som du ønsker å finne, meget mer i skogene enn i bøkene; trær og stener vil lære deg det som ingen lærer er i stand til å lære deg.”

Det er også i denne perioden at middelalderens naturfromheten med **Frans av Assisi** (se også 2.2 nedenfor) dukker opp, selv om den ikke klarer å ta opp kampen mot verdensforakten. Om naturen hos Frans av Assisi skriver Hegge (1993):

” Naturen er ikke bare skaperverket som uttrykk for Gud, men på en ytterst konkret måte menneskets medskapning, dets bror og søster. Dette gjelder også for ”død” natur, og Frans taler således om Broder Ild og Luft og Søster Vann og Jord. Hos Frans av Assisi kommer det særlig tydelig frem at mennesket også har en forpliktelse overfor naturen, idet det å tjene naturen samtidig er å tjene Gud – det vil ganske enkelt si en form for gudstjeneste.”

Vi skal heller ikke glemme den tyske mystikeren **Meister Eckhart (1260-1327)**. Han forstår den kristne inkarnasjonstanken som Åndens forbundethet med naturen gjennom Sønnen, og gir derved naturen en plass i selve Den Hellige Treenighet. Eckhart har vært omstridt, men jeg har den oppfatningen av at han de siste tiårene er tatt inn i varmen.

Likevel kan det ikke underslås at fra slutten av middelalderen blir denne greske dualistiske oppfatningen den rådende impuls i naturanskuelsen for den kristne kirke.

2.1.6 Renessansen/opplysningstid

I renessansen skjer det mye. Idéer fra antikken kommer tilbake, og interessen for kropp, natur, vitenskap og enkeltmennesket øker (antroposentrisme). Kirken sitt maktmonopol blir brutt. Herredømmeholdningen er den dominerende, og man legger naturen under seg med Bibelen i hånd. Likevel preges renessansen av sine henvisninger til naturen. En talte i alle sammenhenger om å være i ”overenstemmelse med naturen”.

Bare det målbare, kvantifiserbare i naturen er virkelig. Naturen blir et avsjelet objekt styrt av mekaniske lover. Naturen oppfattes som maskin, et urverk der Gud har trukket opp – og så trukket seg tilbake. Vi kan dermed snakke om fullkommen transcendens – skille mellom Gud og natur. Vi får en vitenskaplig revolusjon, og det blir færre religiøse bånd på vitenskapen. To vitenskapsmenn fra perioden er **Leonardo da Vinci (1452-1519)** og **Francis Bacon (1561-1626)**. Naturen forbrukes, og folk har stor tro på framskrittet. Dette leder frem til industrialismen.

Dette var i korte trekk, litt mer utfyllende kan vi med Berge (2001) si at:

”Naturerobringsperspektivet og herredømmetenkningen kom til å prege Vestens holdninger til natur og dyr, og er i hovedsak den som fremdeles dominerer vår egen tids tenkning. Ingeniøren ble den kulturelle helt. Denne radikale nytolkningen forbindes bl.a. med Francis Bacon (1561-1626). Naturen ble ikke sett på som Guds skaperverk, men som et verdinøytralt råstoff som kunne bearbeides, omformes, kjøpes og selges. ... Bacons vitenskaps- og teknologiprogram fikk religiøse overtoner. Ved teknologiens hjelp skulle skapelsen gjenopprettes fra syndefallets fordervelse, og mennesket skulle igjen innta sin gudgitte herskerposisjon over naturen.

...

*På 1600-tallet videreførte **René Descartes (1596-1650)** denne tradisjonen. Descartes tenkning danner noe av den viktigste idéhistoriske bakgrunn for den*

antroposentrismen som har preget både kirken og nådetidens miljødebatt. .. Han forkastet også den religiøse ideen om at Gud hadde skapt alt for menneskets skyld. Derimot kunne mennesket bruke det skapte til egne formål. Descartes etablerte et skarpt og platonisk påvirket skille mellom menneskets bevissthet om naturen og naturen som et formålsløst og bevisstløst objekt.”

Matematiseringen av naturen og den mekanistiske naturfilosofien ble på 1600-tallet kristelig legitimert ved middelalderens forestilling og **Guds to bøker**. Guds ene bok var **Bibelen**, mens den andre var **naturen**. Før ble disse to bøkene tidligere ble sett i et enhetsperspektiv, men nå blir de skarpt atskilt. Teologiske og moralske betraktninger innenfor naturfilosofien ble ansett som illegitime.

Et eksempel på dette er **Robert Boyle**. Han hevdet at mennesket ikke måtte se på naturen som hellig, men simpelthen som en samling av planter, dyr, steiner, sjøer, skoger og sletter som kunne kontrolleres, beherskes og forandres. Dette natursynet ble støttet av den rasjonalistiske deismen med den **mekanistiske klokkemetafor**. Særlig etter 1695 ble Gud sett på som den store urmakeren som hadde satt alle de andre store og små urverkene i gang for så å trekke seg tilbake.

Det mekanistiske, matematiserte og kvantifiserbare verdensbildet og natursynet fikk sin filosofiske overbygning i opplysningstiden og resulterte i en utviklingsoptimisme verden knapt har sett maken til. Kvantifiseringen den sanne vei til en erkjennelse av naturen³. Den bibelske tanke om Edens hagen blir i renessansen oppfattet som et kristent begrunnet moralsk ansvar om å kultivere villmarken og dyrelivet. Protestantismen, kapitalismen og den nye vitenskapen var uttrykk for samme mentalitetsendring.

2.1.7 Romantikken

Romantikken kommer som en reaksjon på renessansen/opplysningstiden. To viktige tenkere her er **Roussau (1712-78)** (kjent for sitatet ”tilbake til naturen”), og **Goethe (1749-1832)** (panteisme – Gud er i alt). Mange mennesker finner i naturen en levende kilde til visdom – endog i uorganiske ting. Goethe talte om den intime forbindelsen mellom sjel og stein.

Vi får altså en reaksjon på troen på den menneskelige rasjonalitet og herredømmeholdningen. Mennesket er natur, men står i en særstilling pga fornuft og språk. Naturen har verdi i seg selv, og skal ikke bare være et middel for menneskene. Romantikken avviste naturvitenskapen, og dermed fikk romantikken liten påvirkningskraft.

En annen filosof som vi må få med er **Shelling (1775-1854)**. Han skriver i følge Hegge (1993):

”Gud er liv, og ikke bare væren”, og han realiserer seg gjennom dette verket.

---

³ Her frister det med en digresjon. Gud som liv blir borte i en sånn kvantifisering av tilværelsen. Liv kan telles, for så vidt, men gir liten mening. I forbindelse med en leteaksjon på Lifjell denne vinteren uttrykte Tordsson i etterkant: ”Liv regnes i entall – ikke i antall.” Om litt skal vi se at det skjer en reaksjon mot det kvantitative, og vi får en ny periode: Romantikken.

Ifølge Shcelling er naturen også en manifestasjon av det guddommelige, og Goethe taler om de evige og nødvendige naturlover som uttrykk for Gud selv. Vi får også den panteistisk⁴ tanketradisjon fra Spinoza. Disse tankene inneholder en mer enhetlig oppfatning av menneske, natur og guddom.

2.1.8 Vår tid

Troen på framskrittet, naturerobringperspektivet og vekstideologien sto nesten uimotsagt til 1960. I den **pietistiske tradisjonen** med blant andre **Ole Hallesby og Hans Nielsen Hauge** sto disse synene sterkt, form følgende sitater fra Berge (2001) viser:

”Hans Nielsen Hauge ... Lydigheten mot Gud tok form av industriell nyskaping og økonomisk ekspansjon til beste for nesten.”

”I Ole Hallesbys etikk er ikke natur og dyr gjenstand for egen behandling. Hallesby legger imidlertid stor vekt på at arbeidet skal bidra til at jorden underlegges mennesket. ... Hos Hallesby får den ytre verden ingen egenverdi, bare instrumentell verdi.”

Så, i 1962 kom boka til **Rachel Carson**: ”The Silent Spring”. Det ble klart at vi ikke har uendelige ressurser. Økologi som vitenskap viste oss at alt hang sammen. **Arne Næss** lanserte sin dypøkologi på 70-tallet. Kort fortalt gikk den ut på at en grunn økologi finner tekniske løsninger på problemene, mens den dypøkologiske løsningen innebærer at problemet ikke oppstår. Et eksempel: Hvis en slår seg i hodet med en hammer gjør det vondt. En grunn økologisk løsning er jo å ta på seg hjelm, mens den dypøkologiske løsningen vil bestå i å slutte og slå!

Vi får flere konkurrerende syn i stedet for det antroposentriske. Her skal nevnes **biosentrisme** (livet i sentrum) og **økoteologi**.

Etter **Lynn White** (1967) sin artikkel ble det også diskutert hva som egentlig mentes i skapelsesberetningen. Var herredømmeholdningen den eneste rette? Om dette skriver Berge (2001):

”Herredømmetenkningen er heller ikke så rotfestet i skapelsesberetningene som den kristne tradisjonen har villet ha det til. I skapelsesfortellingene tegnes et bilde av Gud som en som elsker og har omsorg for hele sitt skaperverk. Menneskets gudbilledlighet må leses som et omsorgsansvar for hele skaperverket.

Skapelsesfortellingene er kompromissløst teosentriske og plasserer mennesket som underordnet forvalter over fremmed eiendom, Guds eiendom. Skaperverket, med dyrene og hele sitt innhold, er til for Gud, ikke primært for mennesket. Skaperverket er et vitnesbyrd om Skaperens storhet (1 Sam 2,8), makt (Job 9,5-10), godhet (Job 36,27; Sal 19,2-5; Sal 104) og visdom (Ordsp 3,19f, 8,22-31), og kan ikke gjøres til verdinøytralt råstoff, lagt ut til fri menneskelig bruk. Mennesker

---

⁴ Jeg har valgt å kalle Spinoza panteist på det nåværende tidspunkt, selv om vi senere skal se at han blir kalt både panenteistisk og panpsychist.

kan ikke ødelegge naturen uten samtidig å ødelegge skaperverkets lovsang til Gud.

Skaperverket har verdi i seg selv fordi Gud skapte det, erklærte det for godt, velsignet det og opprettholdt det.”

Naturen får oppjustert sin verdi, og det er ikke lenger ”flaut/avgudsdyrkelse” å bruke naturen som erkjennelsesvei. Kristiansen (2001) skriver:

”Det er ikke mindre kristelig å se Guds nærvær i naturen, enn det er å erfare Guds nærvær i kirken. Kanskje heller tvert imot? Guds nærvær er mer merkbart i naturen fordi den er Guds egen kirke, en katedral som ikke er bygget av menneskehender slik som kirkebygninger.”

Naturen inkluderer både organisk liv og uorganisk liv, skriver Kristiansen. Begge kan tale til mennesket dersom en lærer seg å lytte. Dette konferer godt med Tordssons begrep **”naturens åpne tiltale”** og Dahles artikkel i ”Har fjellet ansikt” (Kolstad 1999).

Avslutningsvis i dette kapittelet om vår tid har jeg lyst til å ta med noen sitater fra de jeg har brukt mest i denne delen. De tegner, synes jeg, et godt bilde av situasjonen slik den er nå. Først ut er Hegge (1993):

”Det meningsløse univers fremmedgjør således mennesket også i forhold til sin egen eksistens. Det helhetsperspektiv på menneske og natur som var en selvfølge for tidligere tidsaldre ... blir i den nyere tid avløst av en uoverstigelig kløft mellom dem.

Den mekanistiske reduksjon av naturen er ... den mest avgjørende årsak til vår tids omfattende miljøkrise.

... den kapitalistiske tenkemåten ... tenderer mot å gjøre alt til økonomisk verdi ... gjør alt til vare. ... Naturens og miljøets egenverdi neglisjeres, for ikke å snakke om hensynet til ressursene.

Mekaniseringen av verdensbildet” (naturen) har som ytterste konsekvens en mekanisering av mennesket.”

Så har vi Kristiansen (ukjent):

”Økokrisens dypeste problem er en skapning som har mistet livsmålet av syne, en skapning som insisterer på at det selv er midtpunkt i tilværelsen og som gjør alt det kan for å innordne alt annet som er skapt i henhold til sine egne behov. I denne forstand er derfor økokrisens eneste løsning en religiøs løsning: at skapningen vender tilbake til sitt utgangspunkt, til Skaperen, og gir opp tanken på å tilvinge seg plassen sentrum av tilværelsen.”

2.2 Frans av Assisi

Den hellige Frans ble født i Assisi i Umbria i Italia tidlig i 1182, som sønn av den rike tøyhandleren Pietro Bernardone og hans kone Johanna Pica (Odden 1999). Han deltok i krig som 20-åring, men sviktende helse førte til nye verdier. Han ga bort alt han eide, og levde i fattigdom. Etter hvert fikk han mange beundrere, og startet Fransiskanerordenen. I forkynnelsen la de vekt på enkelhet og fattigdom.

I følge legenden prekte han til dyrene. Fuglene kom til han, og satt stille mens han talte Guds ord til dem. Hans forhold til naturen går også igjen i hans berømte sang ”Solsangen”. Denne finnes både i kap. 4.1.1 og i tillegg 1. Frans av Assisi inkorporerte naturen i sin frelseslære. Han talte om dyr og natur som menneskets medskapning, som ”bror” og ”søster”. Fred mellom mennesker og dyr er tegn på frelsen. På grunn av dette spesielle forholdet til natur, ble han i 1979 gjort til skytshelgen for økologer av pave Johannes Paul II. White (1967) foreslo dette i sin artikkel, og begrunner det med følgende:

”His (Francis) view of nature and of man rested on a unique sort of panpsychism of all things animate and inanimate, designed for the glorification of their transcendent Creator, who, in the ultimate gesture of cosmic humility, assumed flesh, lay helpless in a manger, and hung dying on a scaffold.”

Frans ble et symbol på middelalderens naturfromhet, og Berge (2001) skriver:

”Naturen er ikke bare skaperverket som uttrykk for Gud, men på en ytterst konkret måte menneskets medskapning, dets bror og søster. Dette gjelder også for ”død” natur, og Frans taler således om Broder Ild og Luft og Søster Vann og Jord. Hos Frans av Assisi kommer det særlig tydelig frem at mennesket også har en forpliktelse overfor naturen, idet det å tjene naturen samtidig er å tjene Gud – det vil ganske enkelt si en form for gudstjeneste.”

2.3 Økoteologi

Ordet økoteologi bygger på tre små greske ord. Øko kommer av ordet oikos. Dette betyr hus. Teo betyr Gud. Logi oversettes oftest med lære. Økoteologi kan dermed oversettes som læren om Guds hus. Guds hus er her forstått som hele skaperverket eller allnaturen.

”Vi trenger en ny teologisk forståelse. Vi har behov for økologiske begrep og økologisk tenkning som en integrert del av den kristne tro. Vi må finne en kristen økologisk identitet. ... Vi behøver ikke gå ”over bekken etter vann”. Bibelen selv gir nemlig ansatser til økoteologisk refleksjon.” (Tomren 2001)

Kristen tro har ofte blitt beskyldt for å skille mellom den åndelige virkelighet og den materielle. Dette kalles dualisme, og som vi har sett stammer den fra gresk kulturtradisjon. Kontrasten til hebraisk natur- og historieførståelse blir stor. For hebreerne er enhver form for dualisme fremmed. Det tenkes ikke i rom, men i prosess.

”En antroposentrisk (menneskesentrert) tenkning hvor jorda er til for å tilfredsstillte mennesket, er fremmed for de hebraiske tekstene. Jorda og livet er Guds eiendom. Forståelsen av jorda kan uttrykkes med begrepet teosentrisk. Alt betraktes fra Guds perspektiv: ”Jorden og det som fyller den, verden og de som bor i den, alt hører Herren til.” (Salme 24)” (Tomren 2001)

Når vi er inne på dette med livet, så kommer vi tilbake til dette med pusten. Pusten er også sentral i kristen dypmeditasjon (Stinissen 1997). Dette blir også speilet i den hebraiske naturforståelsen som er grunnleggende dynamisk:

”Guds ånd, eller livspust, ”Ruah”, er grunnlaget for livsprosessene. Mennesket er like avhengig av Guds nærvær som resten av skaperverket: ”Det er Guds Ånd som har skapt meg, Den Allmektige ånde holder meg i live” (Job 33,4). I hebraisk tenkning kan alle livsprosessene i naturen, alt liv, betraktes som en evig strøm av hendelser bevirket av Gud.” (Tomren 2001)

Da Kristus var et jordmenneske var han avhengig av jord og vann som alle oss andre. Derfor kan inkarnasjonen sees som et uttrykk for mye mer enn Guds solidaritet med menneskene. Det kan tolkes som Guds identifikasjon med hele skaperverket – med hele biosfæren. På denne måten blir det mulig å se Jesu død på korset som utgangspunkt for hele Guds forsoning med skaperverket skriver Tomren (2001). Dette ligner også litt på Mester Eckharts (2000) tanker.

På denne måten lever vi i et skjebnefellesskap med naturen, simpelthen fordi vi selv er natur. Dette gjør den økologiske krisen også til en religiøs og moralsk krise:

” Den økologiske krisen er med andre ord ikke bare en politisk, sosial og økonomisk krise, men en religiøs og moralsk krise. Dette er den avgjørende grunn til at religionene må trekkes inn i arbeidet med økologiske utfordringer og problemer menneskeheten i dag står overfor.” (Kristiansen ukjent)

Mens man før var opptatt av livet i det hinsidige, bringer Kristiansen (op.cit) på banen et annet frelsesinnhold:

”... frelse handler ikke så mye om håpet om evigheten, som det handler om håpet om frihet til å leve, og det håpet deler mennesket med alle andre skapninger, enten de er trær, dyr, fjell eller elver. ... Frelse er frihet for alt det skapte til å leve og være til i henhold til Guds gode skapervilje.”

I et slikt perspektiv er det vanskelig å holde fast på Herskerholdningen til naturen. Da står vi tilbake med Forvalterholdningen. Innenfor økoteologien er også denne holdningen blitt utfordret. Breivik (1980) lanserer det han kaller solidaritetstanken, og viser til Frans av Assisi (se over). Kristiansen opererer også med en tredeling av holdninger, men kaller den siste for ”Vennskaps- og familiemodellen” (Kristiansen ukjent).

Uansett valg av holdning og navn på denne, så vil Tomrens (ukjent) fire økoteologiske veivisere fortelle oss hva som ligger i begrepet økoteologi:

1. Alt det skapte er Guds og skal æres.
2. Vi er skapt i Guds bilde for å arbeide med og passe jorda
3. Vi må utvikle nye holdninger til naturen.
4. Vi må være varsomme med naturinngrep.

Vi ser av disse små utdragene fra økoteologien at det ikke er nødvendig å gå til andre religiøse tradisjoner for å finne økoteologiske motiver i kristendommen. I likhet med økosofien er økoteologien ikke bare akademia. Den kan ikke bare sitte i hodet, men må sitte i hender og føtter. Den oppfordrer til handling, og er normativ i tillegg til deskriptiv.

3 Natur i bibelen

I kapittel 2 så vi på hvordan natursynet i kristendommen har endret seg over tid. Ett av stridstemaene historisk har vært naturens egenverdi. Kan vi herske over naturen som vi vil, eller har vi en annen rolle? Ut i fra Bibelen kan man finne belegg for begge deler. Både Hersker- for Forvalter-synet henter inspirasjon fra første mosebok, men tolker den forskjellig. Det er spesielt 1. Mos 1,28-30 det strides om:

”Gud velsignet dem og sa til dem: ”Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen og alle dyr som det kryr av på jorden!” Og Gud sa: ”Se, jeg gir dere alle planter som setter frø, så mange som det finnes på hele jorden, og alle trær som bærer frukt med frø i. De skal være til føde for dere. Og til alle dyr på jorden og alle fugler under himmelen og alt som kryper på jorden, alt som har en livsånde i seg, gir jeg alle grønne planter til føde.” Og det ble slik.”

Det er spesielt ”legg den under dere” som tolkes. Både at vi er innsatt som herskere over jorden og kan gjøre med den som vi vil, men også som forvaltere – at vi skal passe hagen. Det er vel den siste holdningen som er rådende i dag. Vi skal ikke utnytte jorden, men satse på ”bærekraftig utvikling”. Innenfor økoteologien har vi sett at det er enda et perspektiv, men dette skal jeg la ligge her.

I dette kapittelet skal jeg heller se spesifikt på hva som står om naturen i Bibelen. Jeg har valgt ut utvalgte skriftsteder om forskjellige naturtemaer. Tolkning av skriftstedene har jeg vært forsiktig med av to grunner. Dels fordi jeg ikke har veldig stor kunnskap om selve materialet, og dels fordi bibeltokning er en kunst. Derfor får i mange tilfeller bibelstedene lov til å stå for seg selv, og så får det være opp til leseren hva han vil legge i det.

3.1 Salmenes bok

I Salmenes bok finner vi mange eksempler på at naturen/skaperverket lovpriser Gud. Jeg har tatt med et eksempel på dette fra Salme 148:

”Lov ham, sol og måne, lov ham, hver lysende stjerne! Lov ham, du høye himmel, du vann som er over himmelen! De skal lovsynge Herrens navn, for de ble skapt på hans bud. Han lot dem få sin plass for alltid og gav dem en lov de ikke bryter. Lovsyng Herren fra jorden, store sjødyr og halle havdyp, ild og hagl, snø og skodde, du storm som setter hans ord i verk! Dere fjell og alle hauger, frukttrær og alle sedrer, ville dyr og alle slags fe, krypdyr og flygende fugler!” (Sal. 148.3-10)

Salme 104 blir kalt ”økologi-salmen”, og den har jeg tatt med i sin helhet i tillegg 2. To andre salmer som ofte blir sitert er:

Salme 23: ”... jeg mangler ingenting.”

Salme 24: ”... alt hører Herren til.”

Salmene blir også ofte brukt i naturmeditasjoner, blant annet på Sandom retreatsenter. Jeg kommer litt tilbake til dette i kapittel 9.2.

3.2 Egenverdi

I forhold til miljø kommer en stadig tilbake til dette med at natur har egenverdi. Vi har sett i kap. 2 at naturen i lange perioder bare er behandlet instrumentelt. Men, det er godt belegg i Bibelen for at naturen har egenverdi. I skapelsesberetningen gjentas ”og han så det var godt” 6 ganger før mennesket blir skapt!

Breivik (1980) henviser også til skapelsesberetningen, og henviser i tillegg til salme 104:

”Tanken om at alt i skaperverket har egenverdi uavhengig av mennesker har rot i Bibelen. Gud velsigner alt på skapelsens morgen: Hver ting for seg blir velsignet og omtalt som gode. ... Salme 104 presenterer en bibelsk ur-økologi som gir viktige impulser i retning av en demokratisk og solidarisk oppfatning av menneske-natur-forholdet.”

At skaperverket har verdi i seg selv, gjør mennesket hersker-rolle over naturen vanskelig. Vi er mye nærmere en forvaltningsrolle, ja kanskje til og med at mennesket står på like fot med naturen. I et slikt perspektiv har vi noe å lære av naturen, og naturen uttrykker Guds skaperkraft. Ja naturen kan brukes som et gudsbevis. I Jobs bok står det:

”Spør bare dyrene, de lærer deg, himmelens fugler gir deg kunnskap. Eller tenk på jorden, den opplyser deg, fisken i havet har noe å fortelle. Hvem skjønner ikke når han ser alt dette at Gud har skapt det med sin kraft? Han har hver levende sjel i sin hånd og rår over ånden i hver manns kropp.” (Job 12,7-10)

Den siste setningen er jo nesten identisk med definisjonen på panenteisme – at Gud er i alt.

3.3 Vann

Vann som symbol går igjen mange steder i Bibelen. Vann er en forutsetning for liv. Mennesket søker vann for å slukke tørsten (også den åndelige), og for å få ny energi. Nedenfor følger noen bibelsitater som har vann som tema:

”Han lar meg ligge i grønne enger; han fører meg til vann der jeg finner hvile og gir meg ny kraft.” (Sal 23,2-3)

”Likesom hjorten stunder etter bekker med rennende vann, slik stunder også min sjel etter deg, min Gud.” (Sal 42,2)

”Du har gjestet joden og gitt den regn, du har gjort den overdådig rik. Guds bekk er full av vann; du sørger for at kornet vokser. Slik legger du alt til rette.” (Sal 65,10)

”Jeg øser vann på den tørstende jord og lar bekker risle over det tørre.” (Jes 44,3)

”De har gått bort fra meg, kilden med levende vann, og de har hogd seg brønner, sprukne brønner som ikke holder vann.” (Jer 2,13)

”For Lammet, som står midt foran tronen, skal være deres hyrde og føre dem til kilder med livets vann...” (Åp 7,17)

3.4 Fjell

I Bibelen er det mange berg som omtales, og Tordsson (1993) skriver at ”nästan allt väsentlig sker på berg.” På berget kan man komme nærmere Gud, og på toppen av fjellet har man oversikt. ”Berget står för något större og högre, något över vår vardagstilvaro”, skriver Tordsson. Herren blir også lignet med et berg – stor og stødig. Nedenfor finnes et knippe bibelsitater som omhandler fjellet:

”Så steg Moses opp på fjellet. Da la skyen seg tett omkring toppen, og Herrens herlighet senket seg ned på Sinai fjellet. Skyen skjulte fjellet i seks dager. Den sjuende dagen ropte Herren på Moses fra skyen. ... Moses gikk inn i skyen og steg opp på fjellet, og han var på fjellet i førti dager og førti netter.” (2. Mos 24,15-16 og 18)

*”Dra opp i fjellet, så dere ikke treffer på dem som forfølger dere.” (Jos 2,16)
”Herren er mitt berg og min borg, min befrier, mon Gud, mitt fjell som jeg tar min tilflukt til.” (2. Sam 22,2-3)*

”Bare han er mitt fjell og min frelse; han er min borg, jeg skal ikke rokkes.” (Sal 62,3)

”På dette fjell skal han fjerne sløret som tilhyller alle folk, dekket som er lagt over alle folkeslag.” (Jes 25,7)

”Se på fjellet dere er hogd ut av, på steinbruddet dere er tatt fra.” (Jes 51,1)

”Og de fremmede som har sluttet seg til Herren, som vil tjene Herren og elske hans navn og være hans tjenere, alle som holder sabbaten og ikke vanhelliger den, men holder fast ved min pakt, dem fører jeg til mitt hellige fjell og lar dem glede seg i mitt hus der de kan be.” (Jes 56,6-7)

”... om jeg har all tro så jeg kan flytte fjell...” (1. Kor 13,2)

”... kalte han Moses opp på fjelltoppen...” (2. Mos 19,20) (De ti bud i kap 20)

3.5 Ørkenen

Ørkenen var stedet for profetene. Jeg kommer litt tilbake til ørkenfedrene i kapittel 6. I ørkenen kunne man se på samfunnet med en klargjørende distanse, og visdommen fra ørkenfedrene er levende den dag i dag (se for eksempel Beskow 1993). Ørkenen blir også

ofte brukt i negasjon til de glade og fruktbare. Når Jesus kommer skal den juble og blomstre. Nedenfor har jeg tatt med et par sitater fra Bibelen om ørkenen:

”Ørken og villmark skal glede seg, ødemarken skal juble og blomstre.” (Jes 35,1)

”Han gjør ørkenen der lik Eden og ødemarken lik Herrens hage. Der skal være fryd og glede...” (Jes 51,3)

3.6 Blomster

Blomster blir ofte brukt som et symbol på skjønnhet. I økoteologisk sammenheng også i forbindelse med egenverdi, fordi blomstene ikke har noen instrumentell verdi i forhold til menneskene (bortsett fra at det er koselig å få blomster...). I Salme 103 bli mennesket lignet med blomsten:

”Se på liljene på marken, hvordan de vokser! De arbeider ikke og spinner ikke, men jeg sier dere: Selv ikke Salomo i all sin prakt var kledd som en av dem.” (Matt. 6,28-29)

”Se på liljene! De verken spinner eller vever, men jeg sier dere: Selv ikke Salomo i all sin prakt var kledd som en av dem.” (Luk 12,27)

”... mennesket er som blomsten på marken.” (Sal 103,15)

3.7 Vind

Vinden kan bli brukt som et symbol på den Hellige Ånd. Gud åndet liv i Adam – livspust. Alt liv er avhengig av luft. Guds tilstedeværelse kjennes godt hvis man holder seg for nese og munn. I kristen dypmeditasjon (Stinissen 1997) er pusten helt sentral. Nedenfor finnes noen bibelsitater som omhandler vinden:

”Vinden blåser dit den vil, du hører den suser, men du vet ikke hvor den kommer fra og hvor den farer hen. Slik er det med den som er født av Ånden.” (Joh 3,8)

”Han gjør sine engler til vinder...” (Hebr 1,7)

”For den som tviler, ligner en bølge på havet, som drives og kastes hit og dit av vinden.” (Jak 1,6)

3.8 Dyr

Det at det er mannen som setter navn på alle dyrene, er blitt brukt i en del av litteraturen som bevis på at mennesket står over dyrene. Vi har ovenfor sett at andre bibelsteder kan brukes til å hevde et mer biosentrisk⁵ syn. Bibelstedet om at mannen setter navn på alle dyrene finner du her:

---

⁵ At alt liv er likeverdig.

”Så satte mannen navn på alt feet, alle fuglene under himmelen og alle ville dyr i marken.” (1. Mos 2,20)

3.8.1 Fugl

Jeg har funnet frem to bibelsteder om fugler. Først et der det er fuglene som gir mennesket kunnskap. Så et som forteller at mennesket er mer verd enn fuglene. Noen vil sikkert kunne si at disse står i motsetning til hverandre:

”... himmelens fugler gir deg kunnskap.” (Job 12,7)

”Hvor mye mer verd er ikke dere enn fuglene!” (Luk 12,24)

3.8.2 Fisk

Dette bibelstedet forteller om at Gud behandler mennesket og fisk på samme måte, og kan i slik sammenheng brukes i likhetssammenheng. Mennesket og dyrene står på like fot overfor Gud:

”Du gjør med mennesket som med fisken i sjøen...” (Hab 1,14)

4 Salmer og bønner om skaperverket

Det finnes mange salmer og bønner om skaperverket. Jeg har derfor valgt å avgrense meg til to salmebøker og en bønnebok. Det er Norsk Salmebok av 1985 (kalt NOS 85) og Salmer 97 (S97) som begge er godkjent av Kirkerådet. Dessuten har jeg tatt med den offentlige bønneboken, som også er godkjent av Kirkerådet.

Grønn Kirkebok (Kirkens U-landsinformasjon 1996) anbefaler spesielt følgende seksjoner av NOS 85:

- Guds skaperverk (281-294)
- Livet i Guds verden (694ff)
- Forvalteransvaret (712-721)

I tillegg til disse anbefalte seksjonene inneholder Grønn Kirkebok forslag⁶ til salmer. Jeg har valgt å gjengi noen salmer som eksempler på at de inneholder mye fint om temaet ”Gud og natur”. Først gir jeg noen eksempler fra NOS 85, så S97 og til slutt noen bønner fra bønneboka.

4.1 NOS 85

4.1.1 Salme 281 Solsangen

Solsangen, av Frans av Assisi (1182-1226), i Olov Hartmans versjon fra 1974 står i NOS 85 som salme 28. Opprinnelig er Solsangen skrevet i 1225 (både NOS 85 og van Doornik (1985) operer med dette årstallet). Selv om man er enige om når den ble skrevet, finnes den i utallige versjoner. Salme 281 er en av dem, og i tillegg 1 har jeg gjengitt en annen versjon. Så over til salme 281:

Takk gode Gud for alle ting,
først for bror Sol, så lys og fin.
Han vekker oss hvert morgengry
og er ditt tegn for oss i sky.

Du tenner lys hver stjernenatt,
gir søster Måne hennes prakt.
Du sender ut bror Vind,
så yr, han drar omkring til tåken flyr.

Syng, søster Vann, fra kilden dyp,
bred ut ditt store hav i fryd.
Nå kaster regnet sølv på alt,
og jorden jubler der det falt.

Strål opp, bror Ild, og takk den Gud
som skapte lyset på sitt bud.
Gi kullet glød og lampen skinn,

---

⁶ Forslagene er: 107, 222, 237, 260, 265, 281, 282, 283, 285, 291, 292, 294, 295, 308, 312, 430, 493, 703, 710, 713, 714, 715, 718, 721, 727, 730, 733, 763, 765.

varm oss, bror Ild, ved flammen din.

Takk, gode Gud, for moder Jord,
hun gjør oss ett med alt som gror.
Hun bærer trær og blomster frem
og smykker by og land med dem.

Takk, Gud, for dem som elsker deg,
for dem som går på fredens vei,
for dem som gav oss kjærlighet,
for dem som ser din herlighet.

Takk, gode Gud, for søster Død,
den siste hjelper i vår nød.
Hun kjører vognen stille frem
når det er kveld og vi skal hjem.

Syng, dag og natt! Syng, hav og jord!
Vi priser Gud i samstemt kor:
Du er så rik! Du ser oss nå,
du bøyer deg mot alle små.

REF: *Halleluja, halleluja. Takk for alle dine under.*

Gud som skaper blir understreket i første vers: ”Takk gode Gud for alle ting”. Deretter blir diverse naturelementer beskrevet som gode og praktfulle. Naturen blir ”håndlangere” for Gud. Men samtidig er naturens elementer brødre og søstre til mennesket og dermed likestilt henne.

I solsangen får vi også et innblikk i sammenhengene i naturen. Regnet fører til at ”jorden jubler”, og moder Jord ”gjør oss ett med alt som gror”. Her ser vi anklang til økologi lenge før begrepet var oppfunnet. Antagelig er dette en av grunnene til at Frans av Assisi ble utnevnt til skytshelgen for økologer av pave Johannes Paul II i 1979 (Odden 1999).

I siste verset prises Gud fordi han er så rik, mens det er naturelementer som går igjen i hele sangen. Derfor kan vi slutte at Gud åpenbarer seg gjennom naturen for Frans av Assisi.

4.1.2 Salme 286

Vers 1 og 2 i denne salmen er skrevet av P.A. Jensen i 1843, mens 3. vers ble tilføyd i 1978.

Alt er skapt av deg, å Gud,
ved din makt og på ditt bud,
luft og lys og sjø og land,
fugl i skog og fisk i vann.

Blomst på mark og frukt på tre,
sol og lys og vind og sne,
hver en ting av stort og smått
har du skapt, og skapt det godt.

Alt er skapt av deg, å Gud,
ved din makt og på ditt bud.
Alt som lever her på jord,
priser deg, vår Skaper stor!

At alt er skapt av Gud og at det er godt går også igjen her, akkurat som i 1. Mosebok. At det er godt har vi sett før tas til inntekt for at naturen har egenverdi fordi den er skapt av Gud.

I siste vers priser alt som lever her Skaperen. Når vi tar liv og ødelegger Skaperverket, så er det forakt for Skaperen.

4.1.3 Salme 287

T: Joahannes Barstad, 1899.

Eg ser deg Gud, i kvar den blom som tirer
i fagre fargar mellom stein og strå,
som alle opp mot sol og himmel stirer
med bjarte smil som barneaugo små.

Eg ser deg, Gud, i kvar den bekk som skumar
i kvite fossar mellom knaus og koll
og kler i brudeskaut den unge sumar
og syng sitt liv utover vang og voll.

Eg ser deg, Gud, i kvar den tind som syner
eit bilet av din stordom og din glans,
når soli honom med sin gullkrans kryner,
og snøen bind av sylv sin glitrekrans.

Eg ser deg, Gud, i kvar den sky som rodar
så reint og høgt i friske morgonstund,
og i det gull som eg i kvelden skodar,
når dagen trøytnar mot sitt kvilemund.

Eg ser deg, Gud, i alt det liv som yrer
kring jordi all og høgt i stjernesveim.
Eg ser kor vel du skipar alt og styrer
som kjærleg fader i ein barneheim.

Eg ser deg, Gud, og i mitt auga skjelver

ei gledetåre, for du har oss kjær
og over oss så fager himmel kvelver
og gav til heim oss slik ei fager verd.

Denne salmen er et særs godt eksempel på at man kan se Gud i naturen. Naturen kan brukes som en erkjennelsesvei til Gud. Forfatteren av salmen ser Gud i tinder, skyer, liv osv. Gud åpenbarer seg i Skaperverket, men Gud er ikke Skaperverket. Her er det et viktig skille mot panteismen. I tredje vers ser forfatteren Gud i hver tind, og tinden ”syner eit bilet av din stordom og din glans.” I siste vers går det tydelig fram at Gud har gitt oss jorden, og dermed er noe mer. Men, panenteistisk er denne salmen i høyeste grad.

Salmen bygger også opp under Skaperverkets egenverdi, ved å beskrive det som godt og skjønt. Dette finner vi i femte vers der det står ”kor vel du skipar alt og styrer” og i siste vers ”slik ei fager verd”.

4.1.4 Salme 292

I denne salmen har jeg valgt å bare ta med vers 1 og 2. Teksten til salmen er skrevet av Olaf Hillestad, og den er fra 1973:

Store Gud, vi lover deg.
Land og hav og atmosfære,
solsystem og melkevei,
alt som lever, gir deg ære,
vitner om din skapermakt,
altet er deg underlagt.

Universet bærer bud
om din kraft og skaperglede.
Kosmos roper: ”Gud er Gud!”
Overalt er du til stede,
fyller stoff og tid og rom,
verden er din eiendom.

Også i denne salmen ser vi hvordan Gud åpenbares gjennom Skaperverket. ”Alt som lever ... vitner om din skapermakt”. Naturen får fungere som et slags gudsbevis. ”Overalt er du til stede”, forteller at naturen vitner om Gud.

” ... verden er din eiendom.” Det kan tolkes slik at hvis vi ødelegger Guds eiendom, handler vi mot Gud. Dette bryter både mot budet ”Du skal ikke stjele” (2. Mos 20,15) og ”Du skal ikke begjære din nesten hus” (2. Mos 20,17) (ofte omtalt som eiendom). Budet om at man ikke skal stjele har gått igjen flere steder i miljøsammenheng. Ved å ødelegge miljøet, ”stjeler” vi fra våre barn.

4.1.5 Salme 720

Teksten i denne salmen er skrevet av Liv Nordhaug i 1975:

Vår Far, vi må bekjenne
at gjelden vår er stor.
Vi svikter våre søsken
som gråter ved vårt bord.
Vi blindes av vår rikdom.
Vi kaster våre brød,
mens bror og søster
segner i sult og savn og død.

Vi sløser i vår velstand
og nyter gode kår,
mens søsken går til grunne
og dør i unge år.
Rettferdigheten venter.
Å Herre, vekk oss du,
så vi kan se og skjønne
den nakne nødens gru.

Å Gud, du ber oss dele
de gaver du har gitt,
mens vi så ofte glemmer
at alt vi fikk er ditt.
Gud, gi oss nye øyne,
Gud, gi oss nye sinn.
Gud, løs du våre hender
med kjærligheten din.

Salmen tar opp temaer som rettferd, forbruk og solidaritet. Viser hvordan dette har ført til den miljøkrisen vi står midt oppe i. Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948) har sagt at: ”Verden har nok til alles behov, men ikke til alles grådighet.”⁷ Dette finner vi igjen i salmen.

”... vekk oss du” kaller oss til handling. Guds kjærlighet skal gi oss nye øyne og nye sinn, og løse våre hender. White (1967) skriver at løsningen på miljøproblemene ikke er mer kunnskap og teknologi, men må komme fra religionen. Kanskje er det Guds kjærlighet han har i tankene?

4.2 S97

4.2.1 Salme 31

Teksten til denne salmen ble skrevet av Magne Myhra i 1990:

Ditt skaparverk Herre,
ber vitnemål om din kjærleik til alt du gav liv.

---

⁷ Sitatet er hentet fra et foredrag av Lars Ove Kvalbein, som han holdt i Korsveiforum Sør i april 2003.

Din omtanke når over tider og rom
og brenn for det veikaste siv.
Eg ser korleis kjeldene grøder di jord
og gjev oss av rikdomen din
Eg kjenner din nærleik i alt det som gror,
men mest i mitt nedbøygde sinn.

For alt skulle vera fullkomeleg godt
om lova di kunne få rå:
At kvar fekk sin lut av det alle har fått,
og nøgde til arbeidet gå.
Men utroe tenarar er vi for deg
og haustar langt meir enn vi sår.
Du ser vi er komne på tankelaus veg
og vanhelgar bustaden vår.

Sjå lufta er urein og skog sjuknar av,
og fjordane fyllest med gift,
for grådige brukar vi lånet du gav,
til kortsiktig, skjemmaende drift.
Å, tilgjev oss, Herre! Grip inn i vår tid
med lækjedomskraft som du har,
og reins våre hjarte for mismot og strid,
det bed vi deg om no, vår Far!

I forrige salme var det kjærligheten fra Gud som skulle redde skaperverket. I denne salmen vitner Skaperverket og Guds kjærlighet. Kanskje omhandler den forrige salmen Skaperverket slik det er nå, mens denne tar utgangspunkt i det mer opprinnelige. Kanskje det vi i dag kaller urørt natur?

Forfatteren skriver om ”din nærleik i alt som gror” (og dermed lever). Hvis vi kan føle Guds nærhet i alt som lever, så blir det rart å bruke en herskertilnærming til naturen. Da står vi mer på like fot.

Salmen tar også opp i seg økologi, og da særlig dette med likevekten i naturen. I andre vers står det: ”... haustar langt meir enn vi sår.” Mennesket er klar over at det trår feil, og i salmen bes det om tilgivelse. Forfatteren ber om at Gud må ”gripe inn i vår tid med lækjedomskraft”. Kanskje kan lækjedomskraften igjen tolkes som Guds kjærlighet?

4.2.2 Salme 37

I denne salmen har jeg valgt å begrense meg til vers 1 og 2. Salmen er skrevet av Hans Olav Mørk i 1985:

Han skapte skogen og han skapte vannet.
Han skapte skyers lek og vindens spill.
Han legger varsomt hånden på din panne
og sier: Det er godt at du er til.

Det ropes ut i stormer og orkaner
at han er sterk og hellig, vill og fri,
og det står skrevet i planeters baner
at visere enn han kan ingen bli.

Igjen er Gud som Skaperen av naturen sentralt. Den komplekse naturen med ”planetars baner” er bevis på at ingen kan bli visere enn Gud. På denne måten fungerer naturen igjen som et bevis på at Gud må finnes.

4.3 Bønnebok

4.3.1 Bønn 168

VÅRE SØSKEN DYRENE

Å Gud, øk du vår sans for fellesskap med alt levende, våre søsken dyrene, som du også gav jorden til som et hjem, sammen med oss.

Vi vet med skam at vi har hersket hensynsløst og grusomt, slik at jordens stemme som skulle ha løftet seg opp til deg i sang, har blitt et stønn av smerte.

Lær oss å forstå at dyrene ikke bare lever for oss, men også for seg selv, og for deg, og at de også skal kjenne at livet er godt.

Denne bønningen bygger også opp under naturens egenverdi, og spesielt dyrene. Dyrene blir gitt egenverdi (”lever ... også for seg selv”), og mennesket blir satt på like fot. Dette kommer jeg tilbake til i kapittelet om kristendom og økosofi.

I tillegg erkjennes det at vi er dårlige forvaltere av Skaperverket, og miljøkrisen blir beskrevet som ”et stønn av smerte”.

4.3.2 Bønn 169

JORDEN, VÅRT HJEM I KOSMOS

Herre, du har gitt oss jorden, vårt hjem i kosmos. Med skjøre tråder har du vevd oss sammen med jordens vakre vev. Gi oss innsikt, så vi verner jorden. Gi oss handlekraft, så vi steller godt med den. Gi oss kjærlighet, så vi elsker den.

I denne bønningen blir menneskene beskrevet som ”vevd ... sammen med jordens vakre vev”. Dette innebærer en gjensidig avhengighet med Skaperverket, og kan også tolkes økologisk.

Miljøkrisen blir ikke nevnt eksplisitt, men for å verne om Skaperverket bes det om innsikt, handlekraft og kjærlighet. Igjen ser vi altså at kjærlighet nevnes som virkemiddel. Økofilosof og veileder Nils Faarlund er kjent for å mene at man må være

glad i naturen for å ta vare på den. Dermed er det noe økosofisk over avslutningen på denne bønnen.

4.3.3 Bønn 179

ALT SOM TRUES

Alt som lever, alt som trues,
alt som er blitt knust til skår,
bærer vi til deg, vår Skaper,
jordens sår er dine sår.
O Herre, vi ber for din lidende verden.

I denne bønnen ser vi hvordan Gud og natur knyttes sammen: ”jordens sår er dine sår.” Dermed er det klart at overgrep mot Skaperverket, også blir overgrep mot Gud – Skaperen.

4.3.4 Fra ordning for gravferd

Jordpåkastelse

Første gang: Av jord er du kommet.
Andre gang: Til jord skal du bli.
Tredje gang: Av jorden skal du igjen oppstå.

Jordpåkastelsen ved gravferd tar for seg en kretsløpstankegang som i høy grad er økologisk. Vi er kommet av jo, og skal bli til jord. For så igjen å oppstå. Kretsløpstankegangen er veldig tydelig, uten at en blander inn reinkarnasjon og panteisme. Jeg kommer tilbake til jordpåkastelsen i oppsummeringen av oppgaven.

4.3.5 Høymesse

I høymessen finner vi nattverdsfeiringen. Sakramentene brød, vin og vann er natursymboler som får et åndelig innhold, men også omvendt: det åndelige gestalter seg i naturen. Vann, vin og brød er også en bekjennelse til jorden. I liturgien står det:

”Gi oss som kommer til ditt bord for å motta ditt legeme og blod, å ta del i dette hellige måltid med ydmyke og oppriktige hjerter. Forén oss med deg som grenene med vintreet, lær oss å elske hverandre som du har elsket oss, og la oss en gang samles hos deg i ditt fullendte rike.” (Bønnebok 2002:207)

Vi ser at vi gjennom nattverden blir forenet med Gud, som grenene med vintreet. Symbolene fra naturen er svært fremtredende.

5 Naturen i keltisk tradisjon

I de senere år har den spesifikt kristnes keltiske kulturarven opplevd en renessanse (Olsen 1999). Impulsene herfra stammer fra perioden 500-900 e.Kr, og hører til de desidert mest vitale og betydningsfulle i kristenheten. Vi skal se at det ikke er uten grunn, men først skal vi se litt nærmere på hvem de var. Det keltiske området utgjorde et fristed for kristen og humanistisk lærdom, i den periode da rommerriket gikk i oppløsning.

Fremstillingen videre er basert på boken "Ilden fra vest" av Harald Olsen (1999). Han har også skrevet en bok om keltiske helgener som jeg ikke har fått lest enda.

Keltere er en gresk betegnelse, *keltoi*, på folkegrupper som romerne bare kalte gallere. Vi snakker om tre keltiske folkeslag: britene, irene og pikterne. Kelterne var dypt religiøse, og hadde sterk tro på det overnaturlige, sjelens udødelighet og gudenes dennesidige nærvær. De hadde stor sans for hellige steder, spesielt skoger, lunder, elver og kilder. Religionen deres var basert på en høyt utviklet naturkunnskap og naturbevissthet.

Prestskapet til kelterne het *druider* før kristendommen ankom. Da kristendommen gjorde sitt inntog forsvant disse. Likevel er forholdet til før-kristen kultur og religion noe av det som særmerker den formen for kristendom som utviklet seg i de keltiske områdene. I en grad som er uvanlig andre steder, tas nemlig før-kristen skikker, forestillinger og uttrykksformer opp og integreres i den nye kristne tro. På denne måten bærer keltisk kristendom tydelig preg av forhistorien. Den keltiske kristendomsformen skulle vise seg å være i besittelse av en uvanlig vitalitet og ekspansjonskraft

Kelterne har en rik pilegrimstradisjon som vi skal komme tilbake til. Avstanden fra Orkenøyene og Shetland til Vestlandet er langt kortere enn til Island, hvor man med sikkerhet vet at keltiske eneboermunker har vært. Både øya Kinn og Selja har hatt besøk av kelterne. Flere arkeologiske funn langs Vest- og Sørlandet vitner om at dette ikke er de eneste stedene som har hatt besøk. En annen indikasjon på keltisk innvirkning ligger i det faktum at en av de eldste kirkene i Bergen var viet til St. Columba (en viktig keltisk helgen).

5.1 Kjennetegn ved keltisk spiritualitet

Vi holder oss fortsatt til Olsen (1999) sin fremstilling, og han gir følgende kjennetegn på keltisk spiritualitet:

- **Kontemplativ**

Den keltiske spiritualiteten var i utpreget grad kontemplativ. Dette uttrykte seg spesielt i klostervesenets sentrale plass i kirke- og samfunnsstrukturen. Klosterne var lærdomssentra og tradisjonsformidlere. Menneskenes liv og hverdagens mange gjøremål ble gitt en religiøs begrunnelse og et innhold som stimulerte til ettertanke, personlig overbevisning og indre liv. Dennesidighet er et godt ord, og det beskriver hvordan kelterne følte Guds nærhet her og nå – i hverdagslivet.

- **Mystikk**

Den kontemplative keltiske fromhetstradisjonen hadde også et tydelig element av mystikk. Flere av helgenene var mystikere. En konkret opplevelse av Guds nærvær, direkte budskap fra Gud, varsler, tegn, drømmer og visjoner hørte

til deres åndelige utrustning.

- **Asketiske idealer**

Disse idealene er også særpregede ved keltisk spiritualitet. Inspirasjon kom fra blant annet urkirken og ørkenfedrene. Den asketiske praksisen representerte en regelmessig vekslning mellom forskjellige livs- og virksomhetsformer: ordinert klosterliv, pilegrimsvandring, misjonsreiser og eneboertilværelse.

- **Botstanken**

I den keltisk-kristne tenkningen hadde botstanken en sentral plass. Private botsøvelser ble praktisert av folk flest i en grad som vel ingen andre steder i kristenheten.

- **Pilegrimsmotivet**

Med utgangspunkt i det hvite⁸ martyrium – oppbruddet, sammen med botstanken, har også pilegrimsmotivet en sentral plass i keltisk spiritualitet. Oppbruddstanken førte keltiske munkar langt av sted på farefulle reiser over land og hav. Det dreide seg ikke bare om en fysisk bevegelse, den indre reisen var også viktig.

- **Åndelig veiledning**

Søken etter åndelig veiledning var en viktig del av pilegrimsmotivet. Kelterne hadde også såkalte ”sjelevenner”. Denne ordningen går tilbake til førkristen tid, der druidene hadde en religiøs rådgiverrolle. De aller fleste hadde en sjelevenn eller åndelig veileder.

- **Helgenene**

I den keltisk kristne tradisjonen spilte helgenene en svært stor rolle. Kelterne var ikke så nøye med den formelle kanoniseringen og opererte med et langt større tilfang av helgener enn det kirken offisielt godkjente. I hverdagslivets spiritualitet spilte de folkelige helgenene en viktig rolle.

- **Holistisk tenkemåte**

Keltisk spiritualitet er preget av en holistisk tenkemåte og virkelighetsoppfatning: alt henger sammen. Det gjelder også de tilsynelatende motsetningene i tilværelsen: det nærværende og det hinsidige, tid og evighet, ondt og godt, den indre og ytre verden, individ og univers. Ingenting eksisterer isolert og for seg selv, alt er del av en stor helhet.

- **Naturfølsomhet**

Siden Gud er tilstede i sitt skaperverk, blir alt det skapte på en spesiell måte likeverdig med mennesket og noe man må behandle med respekt og ansvarlighet. Dette passer godt med ordet panenteisme som ble forklart i kapittel 1. Jorden og dens rikdommer er ikke bare et uttrykk for Guds eksistens, men man kan også

---

⁸ ”Det hvite martyrium står for oppbruddet, pilegrimsvandringen og eksilet eller det å være fremmed i verden, det grønne martyrium er atskillelsen, stillheten og eneboerlivet, og det røde martyrium er blodofferet eller det egentlige martyrium.” Olsen (1999:49)

lære noe om Gud ved å studere den.

- **Gudsnærvær**
I denne keltiske skapelsesoppfatningen ligger det en intens følelse av immanens eller nærvær: Guds nærvær i sitt skaperverk.
- **Positivt menneskesyn**
I keltisk spiritualitet var man ikke bare fokusert på menneskets synd og onde tilbøyeligheter, men hadde et positivt menneskesyn. Mennesket er skapt i Guds bilde, og blir vurdert ut fra det.
- **Kvinnesynt**
Det positive menneskesynet avspeiler seg også i kelternes syn på kvinner. Det var nokså annerledes fra det som var vanlig på denne tiden, og det som preget kristenheten for øvrig. Kvinnene var høyt verdsatt. Flere av de viktigste helgenene var kvinner, og de ble også akseptert som religiøse ledere.
- **Spiritualitet for hjertet**
Keltisk spiritualitet springer ut av en virkelighetsforståelse som er basert på sanseintrykk, opplevelser og følelser like mye som tankevirksomhet og refleksjon. Derfor er den like mye for hjertet som for hjernen, og taler om *det vakre* i samme åndedrett som *det rette*.
- **Kunstens betydning**
Dette legger også grunnlaget for kunstens betydning i den keltisk-kristne tradisjonen. Det kunstneriske uttrykket var ikke bare ramme og innpakning, men var en integrert del av den religiøse helhetsforståelsen og dermed troens grunnstruktur.

Ut fra denne listen med kjennetegn over keltisk spiritualitet, er det ikke så vanskelig å skjønne hvorfor det er tale om en renessanse i vår tid. Dette kommer jeg nærmere inn på i flere av de andre kapitlene i denne oppgaven, og også i oppsummeringen. Kort repetert kan jeg nevne det moderne samfunnets rotløshet, mangel på stillhet, tro på det rasjonelle og fornuften – i stedet for følelsene, kvinnenens rolle osv.

5.2 Keltiske bønner

Kelterne var svært poetiske, og de siste årene har det kommet flere bøker med keltiske bønner (se Olsen (1999), Adam (1997) og Van der Weyer (1997)). Jeg har valgt å sitere en del av disse bønnene, for igjennom disse å vise hvordan kelterne knyttet naturen til sin tro.

5.2.1 Om skaperverket

Hos kelterne finner vi eksempler på at Gud er Gud for alt – ikke bare menneskene. Dette går igjen i flere av bønnene nedenfor.

ALTETS GUD

Vår Gud er altets Gud,
himmelens og jordens Herre,
havets og elvenes Gud.
Han er Gud for sol og måne,
alle stjernenes Gud.
De høyeste fjell og
de dypeste daler er hans.
Han fyller himmel, jord og hav
Og gir liv til alt som lever.
St. Patrick (Adam (1997:10))

Her ser vi at det fremheves at Gud er Gud for både hav, elv, sol, måne, stjerner, fjell osv. Og at det er Han som gir liv til alt som lever. Dette er et uttrykk for den holistiske måten å betrakte naturen på hos kelterne. En kan også tolke denne bønningen som å formulere et gudsbevis, at Gud fremtrer gjennom de forskjellige naturelementene som nevnes.

GUD OVERALT

Han gjennomstrømmer alt,
og gir liv til alle.
Han hersker over alt,
og bærer alle.
Han tenner solens stråler,
og nattens tusen lys.
Han lar kilder strømme i det tørre land.
Han er himmelens og jordens skaper.
Elver og hav, sol, måne og stjerner,
høye fjell og dype daler,
alt skylder han sin eksistens.
For han er Herre over himmelen,
i himmelen,
og under himmelen
St. Patrick (Adam (1997:11))

I denne bønningen er skapelsen sentral, og alle naturelementer ”skylder han sin eksistens”. Han er Herre, også under himmelen, og hersker over alt. Dette bryter en del med den herredømmetolkningen av 1 Mos 1,28 som har overlevd i århundrer senere. I denne bønningen er ikke mennesket engang nevnt, bortsett fra at ”Han ... gir liv til alle”. Det viser igjen hvor sentralt naturen sto hos kelterne. Hvordan de så på naturen som et uttrykk for Guds storhet.

GUD ÅPENBART I SKAPERVERKET

Hvis du vil forstå skaperen,
så prøv å forstå det han har skapt.
Columbanus (Adam (1997:13))

Denne korte bønner viser jo med all tydelighet hvordan skaperverket ble brukt som erkjennelsesvei. Umuligheten av å forstå skaperverket, bringer oss også til ”semper major” (alltid større). Vi kan ikke forstå Gud fullt og helt, akkurat på samme måte som vi ikke kan forstå skaperverket fullstendig. Akkurat som Gud alltid er større, semper major, så er skaperverket også det.

LIVETS TRE

Du, konge over livets tre.
Blomstene på grenene er ditt folk.
De syngende fugler er dine engler.
Den hviskende vind er din ånd.

Du, konge over livets tre.
Måtte blomstene frambringe de søtteste frukter.
Måtte fuglene synge ut den mektigste lovsang.
Måtte din ånd omslutte alle
med sin milde pust.

Ukjent (Olsen(1999:83)

Liv er sentral i all tro – også hos kelterne. Vi ser jo at det blir liv, men hvordan? I denne bønner brukes treet, og omgivelsene rundt det, for å tilbe Gud og å komme med ønsker. Blomster, fugler og vind blir bilder på folk, engler og ånd. Ønskene blir også fremstilt allegorisk. Blomster – søte frukter, fugler – lovsang, og ånd – milde pust. Gud er konge over livets tre, og mennesket blir plassert som blomster på grenene i treet. Noen kan sikkert tolke dette som at treet har egenverdi over mennesket – iallfall ser vi at treet (naturen) og mennesket (blomsten på treet) er tett sammenvevd i et hele.

VISDOMMENS DYP

Søk ikke videre for å forstå Gud;
for de som ønsker å kjenne de store dyp,
må først forstå den naturlige verden.
Forståelsen av Treenigheten er
ifølge Vismannen
grunnleggende beslektet med havets dyp.
Og det store dyp,
hvem skal finne ut av det?
Hvis et menneske ønsker å kjenne
den evige visdoms store dyp,
bør det først bli i stand til
å avlese det synlige hav.
Jo mindre det er i stand til å forstå
de skapninger som lurar
under bølgenes overflate,
desto mindre vil det være i stand til
å forstå dybdene i Gud.

St. Columbanus (Olsen 1999:84)

Å forstå skaperverket for å forstå Gud er helt sentralt i denne bønnen. Bilder fra havet blir brukt for å understreke at de store dyp (i forståelsen av Gud) først vil bli avslørt hvis man forstår skaperverkets store havdyp.

ENEBOEREN I EN HULE (siste vers)

Jorden er både majestetisk og full av lek,
Både høytidsfull og rik på gleder;
i alt dette avspeiler den
ham som har skapt den.

Ukjent (Olsen 1999:98)

Keltisk spiritualitet er preget av ”liv, lek og latter” (se for eksempel Bell & Maule (2000) side 14-15). Jorden avspeiler Gud, og er ”majestetisk”, ”Full av lek”, ”høytidsfull”, og ”rik på gleder”. På denne måten beskriver bønnen Gud åpenbart i skaperverket.

ENEBOEREN OG SVARTTROSTEN

Jeg trenger å se på solen for å finne
tidspunktene for mine bønner til Gud.
Men svarttrosten som har reir under
taket på hytta mi,
trenger ikke slike beregninger:
Han synger til Guds ære hele dagen lang.

Jeg trenger bøker å lese i for å lære
de skjulte sannheter om Gud.
Men svarttrosten som deler
mine enkle måltider,
trenger ingen skrevne tekster:
Han leser Guds kjærlighet i hvert eneste blad
og hver eneste blomst.

Jeg trenger å be om tilgivelse
for å bli ren og skikket for Gud.
Men svarttrosten som drikker
sammen med meg i bekken,
feller ingen angerens tårer:
Han er som Gud skapte ham,
uten en flekk av synd.

Ukjent (Olsen 1999:99)

Svarttrosten og menneskets forhold til Gud beskrives i denne bønnen. Vi får et innblikk i hvordan svarttrosten (og egentlig alle dyr) er hos Gud, mens mennesket har fjernet seg fra Gud. Derfor må mennesket stadig anstrenge seg, og be til Gud. Mens for dyrene er et liv i Gud helt naturlig.

EN MILLION MIRAKLER

Å, du Guds Sønn, gjør et mirakel i
mitt liv: omskap mitt hjerte.

Du, som lar ditt røde blod frelse
menneskeslekten, gjør mitt hjerte
hvitt.

Det er du som får solen til å stråle og
isen til å glitre. Det er du som får
elvene til å flomme og laksen til å
hoppe.

Din dyktige hånd får nøttetreet til å
blomstre og hveten til å bli gyllen.
Din ånd har komponert fuglenes
sanger og bienes summing.

Ditt skaperverk består av en million
vidunderlige mirakler. Alt er skjønt å
se på. Jeg ber deg bare om ett eneste
mirakel til: gjør min sjel vakrere.

Ukjent (Van de Weyer 1997:14)

En beskrivelse av noen av Guds mirakler er sentralt i denne bønningen. Gud får æren av isen som glitrer og laksen som hopper. Naturen blir fremstilt som et vidunderlig mirakel, og bønningen avsluttes med å be om at sjelen blir vakrere. På samme måte som i forrige bønn kan dette tolkes som om mennesket har fjernet seg fra Gud, mens dyr og natur er i Gud. Derfor må vi be om å bli like vakker som skaperverket, og på den måten ta del i det igjen.

5.2.2 Om Guds nærvær

Vi har skrevet om Guds nærvær i kjennetegn ved keltisk spiritualitet ovenfor, men gjentar det gjerne: i den keltiske skapelsesoppfatningen ligger det en intens følelse av immanens eller nærvær: Guds nærvær i sitt skaperverk. Dette gir seg også utslag i bønnene fra kelterne, som vi skal se nærmere på her.

KRISTUS ER MED OSS

Dyrebare Herre,
Vær du et klart lys foran meg
Vær du en ledestjerne over meg
Vær du en trygg sti under meg
Vær du en god hyrde bak meg
I dag og for alltid.

St. Columba (Adam (1997:18))

Her ser vi hvordan Gud omslutter mennesket. Både foran, over, under og bak meg. Dette er noe som går igjen i flere av de keltiske bønnene, og noen ganger er det mer omfattende enn her. Beskrivelsen forsterkes ved at det knyttes naturbilder til: ledestjerne, trygg sti og klart lys. Til slutt knyttes det en evighetsdimensjon inn i bønnen: ”i dag og for alltid.”

PÅ DEN VEIEN JEG GÅR

På den veien jeg går,
Herre Krist, gå du med meg.
I det land der jeg bor,
la din fred være nær meg.
Du Treenige, vakt meg på hele min vei.
La englene følge
hvert eneste steg...
Jevn selv mine stier, gi åpnede dører
til menneskers hjerter og tanker og ører.
Til St. Columba (Adam (1997:20))

Gudsnærværet i hverdagen blir også understreket i første delen av denne bønnen. Avslutningen tar for seg forholdet til andre mennesker. Det bes om ”åpnede dører til menneskers hjerter og tanker og ører.” Relasjonene og fellesskapet er viktig for kelterne.

GUD

Jeg er vinden som puster på sjøen.
Jeg er bølgen på havet.
Jeg er viskingen i raslende løv.
Jeg er solens lys
Jeg er månens og stjernenes stråler.
Jeg er kraften i treet som gror.
Jeg er knoppen som springer ut i blomst.
Jeg er bevegelsene i den svømmende laks.
Jeg er motet i det kjempende villsvin.
Jeg er hurtigheten i den løpende kronhjort.
Jeg er styrken i oksen som drar ploegen.
Jeg er storheten i det mektigste eiketree.
Og jeg er tankene til alle de mennesker
som priser min skjønnhet og storhet.
Ukjent (Olsen 1999:81)

Denne teksten skal i følge tradisjonen ha sin opprinnelse i det eldste keltiske dikt man kjenner til, et førkristent hyllingsdikt til en prins som skal ha levd ca. 100 år før Kristi fødsel. Dette er så blitt omdøpt og gitt et kristent innhold.

Likevel er det sterke panteistisk trekk i diktet. Det står ”jeg er” og det er dermed mer panteistisk enn det panenteistiske ”jeg er i”. Gud er alt og åpenbarer seg gjennom alt kunne vi kanskje si. Naturbildene i dette diktet er iallfall viktige for å formidle Guds ”skjønnhet og storhet”.

ST. PATRICKS BRYNJE (utdrag)

Kristus bak meg og foran meg
Kristus under meg og over meg
Kristus med meg og i meg
Kristus omkring meg og nær meg
Kristus til høyre og til venstre
Kristus når jeg står opp om morgenen
Kristus når jeg legger meg om kvelden
Kristus i hvert hjerte som tenker på meg
Kristus i hver munn som taler om meg
Kristus i hvert øye som ser meg
Kristus i hvert øre som hører meg.

Tillagt St Patrick, men er fra 700-tallet (Olsen 1999:202)

Igen ser vi hvordan omslutning og dennesidighet brukes for å beskrive gudsnærværet. Her er det enda mer omfattende: bak, foran, under, over, med, i, omkring, nær, høyre og venstre. I tillegg til en tidsdimensjon fra tidlig morgen til leggetid om kvelden. Kristus er tilstede også i hvert hjerte, hver munn, øre og øye på den som er relasjon til den som ber. Vi ser hvordan nærværet blir altomfattende, og antagelig har gitt en stor trygghet.

6 Stillheten i naturen og i kristendommen

Stillhet. Hva er det? Det er det motsatte av støy, men hva så? Stillheten er ofte fraværende i det moderne samfunnet. I spenningsfeltet mellom begrepene natur og kultur, finner vi stillheten i naturen og støyen i kulturen. Men, dette blir for enkelt. Stillhet kan være så mye forskjellig. For å belyse begrepet stillhet skal jeg bruke Thomassen (2000) og litt i fra Faarlund (1992).

Nils Faarlund fikk nemlig et oppdrag fra Statens forurensningstilsyn i 1992 om å skrive rapporten ”Støy og stillhet i friluftsliv”. Her skriver han at et ”naturlig friluftsliv” har stillhet en verdi i seg selv. Han definerer stillhet på denne måten:

”Stillhet er en kvalitet som kan tåle målbart innslag av naturlyd, men som forutsetter at vi er i fri natur” (Faarlund 1992:20)

Vaagbø (1993) skriver om kontemplative verdier, men det er ikke så lett å vite hva det er for noe. I Thomassen (2000) har jeg funnet definisjoner på begrepene kontemplasjon, meditasjon og refleksjon:

Kontemplasjon – frihet fra tankevirksomhet, sjelelig hvile og rom for bare å være.

Meditasjon – man stanser opp og går inn over i seg selv.

Refleksjon – å tenke over noe.

Ut i fra disse tre definisjonene mener hun at meditasjon beveger seg på et dypere plan enn refleksjon, og at kontemplasjon går enda dypere enn meditasjon.

Kontemplasjon var hovednerven i keltisk spiritualitet. Derfor var tilbaketrekning og stillhet en nødvendighet. Det er lett å tro at indre uro er et moderne fenomen, men følgende bønn fra keltisk tradisjon burde avkrefte dette:

BØNN OM KONSENTRASJON

Gud, hjelp mine tanker!
De flakker fra meg, og setter av sted
på de villeste reiser.

Når jeg er i kirken,
løper de av gårde som uskikkelige unger
som krangler og lager trøbbel.

Når jeg leser i Bibelen,
flyr de til fjerne byer
fulle av vakre kvinner.

Tankene mine kan krysse et osean
i et enkelt sprang.
De kan fly fra jorden til himmelen
og tilbake igjen i et eneste sekund.

De kommer til meg i et flyktig øyeblikk,

Og så rømmer de igjen.

Ingen lenker, ingen låser kan
holde dem tilbake;
Ingen trusler om straff kan
begrense dem.

De slipper fra mitt grep som ålehaler,
de stuper hit og dit som svaler i flukt.

Kjære Jesus, du som kan se inn i hvert
eneste hjerte og lese hver eneste sjel:
Ta tak i tankene mine!
Bring tankene mine tilbake til meg,
og hold meg fast til deg!

Fortvilet munks bønn fra 1000-tallet (Olsen 1999:119-120)

6.1 Stillhetens plass i kristendommen

Thomassen (2000) skriver at det i kirken finnes en lang tradisjon for å søke stillhet, enten det gjelder et kontemplativt liv i samfunnet, eller et tilbaketrukket liv i klostre og lignende – helt overgitt til stillhet og bønn. Klosterbevegelsen kom til Norge på 1100-tallet, men forsvant igjen da den protestantiske kristendommen ble innført i Norge på 1600-tallet. Med klostrene forsvant også store deler av den stillhetstradisjonen.

I den senere tid har det dukket opp forskjellige retreatgårder og sentre. Disse kommer jeg tilbake til senere i oppgaven, men på retreatene kan man oppleve en levende stillhet.

Peter Halldorf (1994:38) skriver om stillheten som fenomen i den kristne tradisjon:

”... veien til den stadig dypere forening med Gud er alltid stillheten. Tausheten.”

Her er det røtter langt tilbake i tid. På 300-tallet finner vi det som senere er blitt kalt ørkenfedrene i ørknene i Egypt. De levde i streng askese, og ble sett på som vise menn. Deres visdom har fått en renessanse i vår tid, og fått uttrykk i en rekke bøker (for eksempel Beskow 1993).

I Thomassen (2000) forteller Biskop emeritus Ole Nordhaug at ”når jeg er stille taler Gud”. Det finnes godt belegg for dette i bibelen, for eksempel i Job 33,33: ”Vær stille, så skal jeg lære deg visdom.”

Stillheten i kristendommen har altså hatt en sentral plass – både i klostervesenet og hos ørkenfedrene. De siste 50 årene har den fått en renessanse med retreatstedene og ved at flere søker stillhet (pga alt ”bråket” i det moderne og postmoderne samfunnet).

6.1.1 Bibelsteder

Noen Bibelsteder stillhet og om å være stille er for eksempel:

”Vær stille, så skal jeg lære deg visdom.” (Job 33,33)

”Vær stille for Herren, og vent på ham!” (Sal 37,7)

”Bare i håp til Gud er min sjel stille, min frelse kommer fra ham.” (Sal 62,2)

”I stillhet og tillit skal deres styrke være.” (Jes 30,15)

6.2 Stillheten i naturen

Det finnes mange spor av stillhet og natur i litteraturen. Et eksempel kan være disse linjene fra Hans Børli (1978:43)

”Jeg står i morgenlyset på høgda, aleine med mitt eget spor i nysnøen. Stillheten kimer i ørene mine, - jeg kommer liksom så nær meg sjøl. Så midt i sentrum at det nesten gjør vondt.”

Ovenfor skrev jeg at naturen står for stillhet, og kulturen for støyen. Faarlund har skrevet at ”naturen er kulturens hjem”⁹. I dag blir det stadig mindre urørt natur, og mer og mer kultur. Jeg tror Faarlund har rett når han beskriver rekkefølgen. Hvis kulturen til slutt blir naturens hjem, så vil kulturen bryte sammen. Kulturen vil da rett og slett ikke være bærekraftig. I dette legger jeg at ikke alt kan være asfaltert, kaféer, bearbeidet og motorisert. Vi er nødt til å ha urørt natur også. Vi kan aldri frigjøre oss fra fotosyntesen, og det at vi selv er natur.

Samtidig med at det stadig blir mindre natur, er det flere og flere som opplever stillheten i naturen som *truende*. I kulturen har vi alltid TVen, radioen, lyden fra biler og fly osv. I naturen er det stille, bortsett fra de naturlige lydene. Bekkesuset, vinden, fuglene og alt det andre som hører hjemme der. I denne stillheten møter vi ekkoet fra kulturen inne i vårt eget hode. Vi tar med oss det ”kulturelle bruset” inn i naturen, og naturen brukes som et middel for å dempe det. Naturen får instrumentell verdi – blir en rehabiliteringsplass. For å oppdage naturens egenverdi må vi være i naturen en stund, slik at den indre roen får tid til å senke seg¹⁰. Da er det også mulig å komme i kontakt med det Tordsson kaller ”naturens åpne tiltale”.

Tid er mangelvare i det moderne samfunnet, og derfor blir den indre stillheten en mangelvare. Vi får altså ikke bare mindre natur, men også mindre indre stillhet. ”Den eneste stabile tilstanden er tilstanden av ustabilitet”, som Skårderud (1998) skriver. Naturen kan hjelpe oss bort fra dette, og derfor blir natur viktig. Roald Kristiansen (1996) skriver i artikkelen ”Økoteologi og stedtilhørighet” om topofili¹¹. Hvordan steder i naturen kan gi oss stabilitet i hverdagen. Begrepet topofili er omstridt, men slik jeg forstår det mener Kristiansen steder der vi faller til ro. Et godt eksempel fra norsk tradisjon ville i så tilfelle være hytta.

Vi må finne tilbake til stillheten i naturen, og ta vare på den. La den ”kjærtegne trommehinnene” som Hans Børli (i en artikkel kalt ”Den levende stillhet.” gjengitt i Nedrelid 1993:52. Jeg har igjen funnet det hos Tomassen 2000:22) skriver:

⁹ Forelesningsnotater fra HiT, avd Bø høsten 2002 i daget ”Friluftsliv, kultur og samfunn I” ved André Horgen.

¹⁰ Hvor lang tid dette tar vil sikkert variere litt fra person til person. For eget vedkommende tar det gjerne 3-5 dager før roen senker seg på tur.

¹¹ ”Kjærligheten til verden har som logisk konsekvens en topofil holdning til stedet, det konkrete stedet i form av et landskap med alt hva det inneholder av fysiske elementer og organisk liv.” Kristiansen (2001)

*Det er rart med stillheten i skogen,
den er aldri fravær av lyd,
aldri tom og skremmende,
slik den kan bli i lukkede rom.
Du hører trærnes mjuke risling i vinden,
en korsnebb fløyter sin vemodige tone,
og hakkespetten trommer lydt på tørrhara,
- men summen av det hele er likevel stillhet,
en stor ro som kjærtegner trommehinnene og lar deg
høre livet brenne i deg som suse av flammene på et lys.*

6.3 Syntesen - en personlig opplevelse

Vi har nå sett hvordan stillheten har lange tradisjoner innenfor kristendommen, og hvordan stillheten kan finnes i naturen. I denne delen av oppgaven vil jeg dele en opplevelse der stillhet i kristendommen og stillhet i naturen faller sammen. Opplevelsen tar utgangspunkt i en snøhuleovernatting i praksis vinteren 2003, men inneholder også elementer fra andre turer denne vinteren:

”Dagen startet tidlig. Avreise fra byen med buss, og musikk på radioen. Usikre ungdommer som skal ha på sekk og ski. Snø og fjell er ukjente elementer for de fleste av dem. Skituren innover til snøhuleområdet er en prøvelse for mange, og å gi motivasjon blir en sentral oppgave. Gravingen tar tid, og det er behov for mye hjelp. Ordtaket – det er ved å gi at man får – er helt klart riktig. Likevel er det godt når ting begynner å bli ferdig. Sliten i kroppen er det på tide å fylle opp selv. Trekke seg tilbake. Jeg beveger meg 100 meter ovenfor området der de andre ligger. Finner en skavl der søkestangen ikke finner bunn noen steder. Gravingen blir meditativ, ingen andre å ta hensyn til. Selv om det er tungt merker jeg hvordan kroppen fylles med ny energi. Gleden ved å skape et eget hjem. Stillheten – bare spaden, pusten og hjerterytmen. Solen er i ferd med å gå ned. Snart står et krypinn for en person ferdig, og sovepose og liggeunderlag bukseres på plass. Det er ikke til å unngå at noen av klærne er litt våte. Derfor går jeg ned på vannet nedenfor snøhuleområdet. Månen har tatt over for solen, og bader vidda i flott månelys. Tusener av stjerner skinner. Jeg går bortover vannet i tørketakt. Jesusbønnen går taktfast i hodet med pusten. Inn pust: Herre Jesus, utpust: Kristus, inn pust: forbarm deg, utpust: over meg. Rytmen forplanter seg videre til beina. En fullkommen rytme tar over, og jeg vagger bortover isen omgitt av viddas dundrende taushet. Det er mektig. Følelsen av litenhet under stjernene. Følelsen av det fullkomne – lyset, storheten. Når nordlyset flammer grønt i horisonten reiser hårene seg på armene. Ei tåre renner nedover kinnene. En intens følelse av nærvær. I meg selv, i Guds skaperverk. Det går en time, men tidsfølelsen er fraværende. Klærne er tørre, og oppløftet går jeg opp til hjemmet mitt for natten. Et lys tennes i en sjakt i veggene, og snøhulen bades i lyset. Alt er hvitt, rent og hellig. Før syntes jeg slik ensomhet var truende. Nå sprer det seg en god varme i kroppen. Det føles trygt og godt å være her. Helt alene. Helt stille. Det finnes ingen steder så stille som alene i en snøhule. Men, alene? Jeg er jo ikke alene.

I stillheten blir Gud nærværende. Da jeg kryper ned i soveposen fylles jeg med et intenst nærvær. Det brenner i bein og fingre. En rar følelse, men veldig ofte får en varme fingre og tær når en endelig kommer i posen. Kroppen slapper av etter å ha jobbet hele dagen. Den gir seg over, til søvnen, til Gud. Snøhulen blir til Guds hånd. Her er det trygt, godt, lunt og varmt. I det jeg blåser ut lyset bæres jeg inn i søvnen. Jeg mangler ingenting, og ville ikke byttet med brudesuiten på hotell Plaza for alt i verden!”

En slik personlig opplevelse kan jo på ingen måte universaliseres. Varmen som sprer seg i kroppen når en endelig kommer i posen føler stort sett alle (uavhengig av religiøs overbevisning), selv om vi ikke har klart å finne ut hvorfor. Å koble opplevelser til religion blir forskjellig fra individ til individ. Men, det er noe i stillheten. Uansett tro. Her ligger muligheten til å trenge innover i seg selv. I følge Thor Heyerdahl er det her vi finner både himmel og helvete:

”As we did before you, you may wonder forever why you were born and what the purpose of life may be. We thought it was to rebuild the world around us, and we have tried. You may have better success in the future if you try to improve the world on the blind side of human eyes, the world inside man. That is the only part of the world we have left unchanged for thousands of years. What is there is hidden from others and we hide it from ourselves. Inside us is eternity and infinity, and there is where you will find both paradise and hell. That is where God and the devil have their battleground.” (Heyerdahl 1996:307 i sitt testamente til sine barn)

Thomas Merton (sitert i Grødal 1998) berører det samme når han skriver:

”Hvilken glede har vi av å komme til månen hvis vi ikke klarer å komme oss over den avgrunn som skiller oss fra oss selv? Dette er den viktigste av alle oppdagelsesreiser.”

I stillheten har vi altså muligheten til gå innover i oss selv, lytte til egne følelser, egen kropp. Det kan være både spennende og skummelt. Mange føler utrygghet i stillheten, fordi det på ingen måte er stille i eget hode. I det moderne samfunnet bruker vi ofte ytre støy for å dempe indre støy.

I en kristen setting har stillheten flere funksjoner. I den kristne dypmeditasjonen brukes stillheten for å åpne opp for Gud (Stinissen 1997). Gud er større enn vi kan fatte, og stillheten blir en bønn i seg selv. Eller som Halldorf (1994:44) skriver: ”Stillheten blir også kalt ”bønnens mor””. Gud vet våre behov og våre lengsler. Det behøver ikke uttales. I stillheten åpner vi opp for Gud. Noen ganger vil vi etter slike møter få ny klarhet og ny energi. Men, stillheten er aldri noen garanti. Gud er alltid større – *semper major*.

7 Naturen i pilegrimstradisjonen

Før jeg går løs på enda en tilnæringsvei til temaet ”Gud og natur”, passer det godt med denne velsignelsen:

VELSIGNELSE VED REISESTART

Måtte veien stige opp for å møte deg,
måtte vinden alltid være deg i ryggen,
måtte solen skinne varmt på ditt ansikt.

Regnet falle mykt på dine åkrer,
og til vi møtes igjen,
måtte Gud holde deg i sin hånd.

Olsen (1999:172)

Ordet pilegrim betyr fremmed, den som vandrer forbi, som ikke hører hjemme på stedet. I den betydningen er det mange pilegrimmer blant oss i det moderne samfunnet. Folk er rotløse, og arbeidsliv og skolegang krever hyppige flyttinger. Derfor er det mange som ikke føler de ”hører hjemme”. Edman (1997) skriver:

”Tross teknikk og et liv i velferd har mange av oss gått oss vill i tilværelsen, vi er hjemløse. Vi er fremmede for hverandre, for vårt eget indre, for ”meningen med alt sammen”. Og for naturen.”

Det siste er kanskje det mest skremmende – at vi er i ferd med å bli fremmede for naturen. Uten natur finnes ikke noe liv. Derfor er det viktig at vi finner tilbake til naturen, at den blir ”hellig” for oss. De siste hundre år har mange mennesker i Vesten, særlig de urbaniserte, stått fremmede for naturen, og for den innsikt at de selv er en del av dens kretsløp og sammenheng. Skogene, fjellet, åkeren, havet, alt dette har mistet sin egenverdi og blitt redusert til et råvarelager for å opprettholde menneskets materielle velstand. Edman (op.cit) skriver om nyorienteringen i det siste:

”Naturen er for stadig flere en kilde til det sakrale, til hellighet. Lysningen i skogen blir et kapell for undring og kanskje også fortrøstning, stranden ved havet en katedral med lys over nye horisonter.”

Det er nemlig ingen tvil om at pilegrimstradisjonen har våknet til liv igjen. I middelalderen var det mange som gikk på vandring til de fire store pilegrimsmålne¹², og de gjorde det av mange forskjellige grunner. Noen for å søke, andre for å gjøre bot. De levde enkelt i naturen, og det er mange som søker tilbake til denne enkelheten. Å få tilbake kontrollen i eget liv.

Resultatet av dette var at Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning (DN) i 1997 merket opp hundrevis av kilometer med pilegrimsleder. Den lengste går helt fra Oslo til Nidaros (Trondheim). Mer om pilegrimsleden kan du finne i Kollandsrud (1997): Pilegrimsleden til Nidaros.

---

¹² De fire store pilegrimsmålne (som utgjør et kors på kartet) er Nidaros, Santiago de Compostella, Roma og Jerusalem.

Hva skjer da med mennesket som vandrer – som blir pilegrim? Vi har sett over at Edman peker på et behov for å ikke være hjemløs lenger. Eriksen (1997) peker på noe av det samme:

”Kjernen i mennesket som vandrer blir derfor inquietum cor: ”det urolige hjertet” som med Guds hjelp prøver å finne veien hjem.”

I tillegg til å finne hjem, er det viktig å finne tilbake til sammenhengen – at vi er forenet med alt levende. Om dette skriver Bakken (1997):

”Pilegrimen dukker opp igjen i en tid med store økologiske utfordringer, hvor menneskeheten sammen er nødt til å bryte opp for å begi seg ut på en vandring mot felles mål som muliggjør et samspill mellom alt levende. Vi begynner å ane Bibelens ord om at bare for den som er forenet med alt levende, er det håp (Fork 9.4¹³).”

Men, det betyr ikke nødvendigvis at vi blir mer lykkelige og føler oss bedre:

””Den som øker sin kunnskap, øker sin smerte,” påstår Forkynneren i Det gamle testamente (Fork 1.18). Det er en fellesmenneskelig erfaring at uvitenhet om forhold i livet kan være mer behagelig enn å vite noe.” (op.cit)

Likevel er det viktig med et oppbrudd. Vi står midt oppe i en økokrise som krever handling. Kanskje smerte ved å se vår sårbarhet i naturen kan føre til handling? Edman (1997) peker på at pilegrimsvandringen kan være svaret i seg selv:

”Hvor finnes da kilden til energi og inspirasjon for dette nødvendige nasjonale og internasjonale oppbruddet? Svar: I en moderne pilegrimsvandring, bort fra fremmedfølelsen, til en ny, varm hjemmefølelse i tilværelsen. Sosialt, men også i forhold til naturen. Vi må innse at vi er naturen, at vi er bygd av samme materiale som meitemarker og gråstein, at vi er biologiske vesener og aldri kan stille oss ”ved siden av”. ...Dypest sett handler det om å finne Gud, alle tings kilde og opphav. En spennende vei å søke Gud på, er å gå på pilegrimsferd i hans spor i alt det skapte. Til vannet og skogen, luften og marken. Til sammenhengene i vår egen merkelige kropp.”

I dette perspektivet bør alle legge ut på vandring. Finne tilbake til sammenhengene, og kanskje Gud selv?

Kelterne hadde en rik pilegrimstradisjon, og derfra har jeg funnet følgende bønn om vandringen:

VANDRING

Den veien jeg vandrer –
Kristus vandrer også den.

---

¹³ Fork 9.4 lyder i sin helhet: ”Det er håp for den som hører til blant alle de levende. Det er bedre å være en levende hund enn en død løve.”

Måtte det land hvor jeg er,
være uten sorger.
Måtte den hellige Treenighet
beskytte meg hvor jeg går,
Fader, Sønn og Hellig Ånd.
Skinnende engler vandrer med meg,
et kjært nærvær i alle forhold.
I alle situasjoner ber jeg dem
om at ingen gift må ramme meg...
Folket i himmelens hellige skyer,
kraften i den solide jord,
Et gunstig reisefølge,
de kommer med meg
slik at Herren ikke blir vred på meg.
Måtte jeg nå alle mine mål,
måtte jeg få vende hjem,
måtte veien jeg vandrer, være uten tap.
Måtte alle stier foran meg være ryddet
og menn, kvinner og barn
ønske meg velkommen.
En god reise!
Den rettferdige Gud viser
meg kursen og veien.
Tillagt St. Columba, men antagelig yngre. (Olsen 1999:171)

I forbindelse med pilegrimsvandringen er det utviklet noen liturgier. Disse finnes i Håkanson (1997). Jeg har tatt med to sitater fra disse liturgiene for å vise hvor tett de er knyttet opp mot naturen:

”Åpne oss, Gud, for din Hellige Ånd som binder oss sammen med alt som er skapt, trærne og himmelens fugler, de grønne dalene og fjellsidenees skjønnhet, luften vi puster inn, søster Vann og bror Ild.”

”Gud, takk for at du kommer oss i møte i havets og vannets uendelighet likesom i den sprudlende bekken, i trærnes majestet likesom i det svake gresstrået, i vindens sus, i blomstenes duft og fuglenes sang.”

I Pilegrimshåndboka (1997) finnes også en del meditasjoner til bruk under vandringen. Her brukes naturvitenskapen til å lage perspektiver som er nødt til å føre til undring hos leseren. Les bare følgende om luften (s. 58):

”Til tross for at luften er så tynn, består den av et utall smådeler, molekyler, som svirrer rundt, raskere jo varmere luften er. To forbløffende regneeksempler: I den luften som rommes i et fingerbøl, finnes like mange atomer og molekyler som antallet sekunder siden universet ble til (for ca. 18.000 millioner år siden). Eller like mange som det totale antallet ord som menneskeheten har uttalt i løpet av sin

lange historie på jorden. Snakk om molekyl-mylder. Og snakk om at molekyler er små!”

Ut i fra dette kan det ikke være noen særlig tvil om at pilegrimsvandringen kan brukes til å finne tilbake til naturen. Selv ikke-troende kan dra på pilegrimsvandring å oppleve det. En pilegrimsvandring kan også være en søking innover (også uavhengig av å finne Gud, men bare seg selv). Om dette skriver Thomas Merton (sitert i Grødal 1998):

”Hvilke glede har vi av å komme til månen hvis vi ikke klarer å komme oss over den avgrunn som skiller oss fra oss selv? Dette er den viktigste av alle oppdagelsesreiser.”

På en pilegrimsferd kan oppdagelsesferden både være på det ytre og indre plan. Både med og uten Gud, men helt sikkert med mange naturopplevelser!

8 Kristendom og økosofi

Hovedkilden i dette kapittelet er boka "Økologi, samfunn og livsstil" av Arne Næss (1999b), som første gang kom ut i 1971 med tittelen "Økologi og filosofi". Boken jeg har i litteraturlisten er opptrykk fra 1976-versjonen, utgitt av Bokklubben Dagens Bøker.

Arne Næss ble gjennom denne boka "far" til økosofien eller "deep ecology", som kanskje er mer internasjonalt anerkjent enn den er kjent her hjemme. Næss er dypt inspirert av Baruch Spinoza (1632-77) og Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948). Spinoza var panteist¹⁴, og for Næss er alt som har liv likestilt og har egenverdi. I Ariansen (1992) er det gjengitt et sitat av Næss der han forklarer hva han legger i begrepet "liv" og hva som har liv:

"Liv må ... tas i en meget vid, men fullt ut forståelig betydning, slik at landskaper med fjell og alt som tilhører det blir omfattet av betegnelsen "levende"."

Kort fortalt kan man si at økosofi er verdiladet/normativ økofilosofi. Økosofien er bygget opp over 4 nivåer med normer (Ariansen 1992). Det første nivået angir de grunnleggende normene, som vil være av filosofisk eller religiøs art. For Næss er den grunnleggende normen "Selvrealisering!". På det andre nivået finner vi 8 punkter som alle deltakere i den dypøkologiske bevegelsen vil ha felles. De er (op.cit):

1. Utfoldelse og velferd for alt menneskelig og ikke-menneskelig liv på Jorden har verdi i seg selv (synonymer: egenverdi, iboende verdi). Disse verdiene er uavhengig av bruksverdien eller nytteverdien for menneskelige formål.
2. Rikdom i variasjon og mangfold bidrar til å virkeliggjøre disse verdiene og har også verdi i seg selv.
3. Mennesker har ingen rett til å redusere dette rike mangfoldet med mindre det gjøres for å tilfredsstille vitale behov.
4. Velferd og trivsel for mennesker er forenlig med en betydelig nedgang i befolkningstallet. For velferd og trivsel kreves det en slik nedgang.
5. Menneskenes nåværende praksis overfor den ikke-menneskelige naturen er hemningsløs og uten måtehold, og dette forhold forverres hurtig.
6. Dette innebærer en omlegging av politikken som vil berøre grunnleggende økonomiske, teknologiske og ideologiske strukturer. Den tilstand som disse endringene vil resultere i, vil bli grunnleggende annerledes enn dagens tilstand.
7. Den ideologiske endring vil være å oppvurdere livskvalitet (som ligger i situasjoner som har iboende verdi), heller enn å knytte an til en økende

---

¹⁴ Ifølge Hegge (1993), men vi skal senere se at Næss (1998) tar avstand fra dette – og kaller Spinoza for panteist.

levestandard. Man vil i en dypfølt grad bli klar over forskjellen mellom stor og storslagen.

8. De som slutter seg til de foregående punktene har en forpliktelse til, direkte eller indirekte, å prøve å virkeliggjøre nødvendige forandringer.

Ut fra disse 8 punktene på nivå 2, utledes politiske normerklæringer på nivå 3. Til slutt får vi handlingsanvisninger på nivå 4. Næss har selv bidratt med sine i artikkelen "Deep ecology and lifestyle" (Næss 1995) – se tillegg 3. Her har han utledet 25 normative levereregler for "økosofister".

Så er da spørsmålet – kan disse normene finne klangbunn i kristendommen? Næss tar dette spørsmålet opp i kapittel VII del 4: "Et idéhistorisk perspektiv. Hva sier bibelen". Dette kapittelet har lagt hovedgrunnlaget for det som nå kommer.

Næss begynner fremstillingen med å bemerke at "radikalt forskjellige innstillinger kommer til syne" Han velger derfor å begrense seg til å notere en del positive ting." Han har dermed det samme utgangspunktet for dette kapittelet som jeg har hatt med hele denne oppgaven.

Også Arne Næss starter sin gjennomgang med 1. Mos 1.28 (se kap. 2). Han skriver at dette verset isolert "kan brukes til å dyrke en hovmodig og hensynsløs holdning overfor hele skaperverket." Så går han over til 1. Mos 9.3¹⁵ der Gud til "alle ting" til Noah. Til dette skriver Næss at "det synes å dreie seg om alt Noah og hans etterfølgere trenger for å føre et sunt og gudfryktig liv." Dette er en ganske stor begrensning i forhold til 1. Mos 1.28 sett isolert, og som Næss skriver: "... svært lite sammenlignet med gjennomsnittlig norsk materiell levestandard. Næss mener dermed at "Gud stiller alt til Noahs disposisjon, underforstått til bruk som er i tråd med Guds bud. Noah får disposisjonsrett, ikke eiendomsrett."

Alt som blir skapt blir velsignet (se 1. Mos 1.22). Næss skriver at:

"Hver ting for seg blir velsignet og blir omtalt som gode. De enkelte deler av skaperverket synes å bli tillagt egenverdi. Intet av det skapte har bare middelverdi. Ikke noe er skapt bare for menneskets eller noe annet jordisk vesens skyld. ... Hvert levende vesen står på like fot med ethvert annet for så vidt det har egenverdi."

Dette med egenverdi er et helt sentralt poeng, og Næss fortsetter med å vise til salme 104 (se tillegg 2). Denne salmen mener Næss viser "at ikke menneskene står i særstilling som mål i seg selv." Menneskets oppgave er heller å være "vokter eller oppasser". Her viser Næss til 1. Mos 2.15: "Så tok Herren Gud mannen og satte ham i Eden til å dyrke og passe hagen."

For å vise menneske rolle som stedfortreder viser Næss til Mark 12.1: "... En mann plantet en vingård og satte opp et gjerde rundt den, gravde ut en vinpresse og bygde et vaktårn. Så forpaktet han vingården bort til noen vindyrkere og reiste ut av landet." Stedfortrederne gjorde ikke jobben sin, og derfor gikk det dem ikke bra. Næss viser her til Matt 21.43: "... Guds rike skal bli tatt fra dere og gitt til et folk som bærer dets

---

¹⁵ "Alt som lever og rører seg, skal være til føde for dere. Likesom jeg gav dere de grønne plantene, gir jeg dere nå alt dette." 1. Mos 9.3

frukter.” Disse to skriftstedene kan tas til inntekt for at mennesket må stå til regnskap overfor Gud økologisk sett.

Jorden tilhører nemlig ikke menneskene skriver Næss. Her henviser han til Paulus i

1. Kor 10.26: ”For jorden og alt som fyller den, hører Herren til.”

At det skapte ”er godt” går igjen flere steder skapelsesberetningen og i for eksempel

1. Tim 4.4. Økologisk sett er dette viktig mener Næss, og skriver:

”Alt som er skapt av Gud er godt og mer viselig innrettet enn noe menneskene kan skape, og mer mangfoldig. Derfor vitner naturen om Gud, ikke minst ved den mangfold, og også der hvor næringskjedene fører til barske forhold:

- *De unge løver brøler etter rov, for å kreve sin føde av Gud. (Salme 104, vers 21)*
- *Hvor mange dine gjerninger er Herre! Du gjorde dem alle viselig; jorden er full av det du har skapt. (Salme 104, vers 24)*
- *Der er havet, stort og vidstrakt; der er en vrimmel uten tall, der er dyr, både små og store. (Salme 104, vers 25)*
- *... Herren glede seg i sine gjerninger! Han som ser til jorden og den bever, som rører ved fjellene, og de ryker. (Salme 104, vers 31-32)*

I denne økologisk berømte salme er det ingen menneskeforherligelse. Et uoverskuelig mangfold av dyr og av geologiske prosesser som er uten den ringeste matnytte for menneskene, blir lovprist på like fot med alt annet.”

Dette burde jo peke mot en allvis skaper mener Næss, men samtidig er dette en av kildene til det såkalte contemptus mundi – forakt for verden. Dette blir ofte basert på Rom 1.25 der det står: ”For de byttet ut Guds sannhet med løgn og æret og dyrket det skapte istedenfor Skaperen...” Paulus understreker Guds synlighet i skaperverket, fordi nettopp synligheten gjør menneskenes ugjerninger til synd.

En annen begrunnelse for contemptus mundi er 1. Mos 3.17: ”... Fordi du hørte på din hustru og åt av treet som jeg forbød deg å ete av, skal jorden for din skyld være forbannet.” Dette har blitt tolket som om naturen etter syndefallet har vært mindre verdt enn før syndefallet. Altså at naturen har blitt redusert i kvalitet.

Næss avslutter kapittelet om Bibelen med å si at ikke alle kristne ser dette på samme måte. Opp igjennom tidene, og til samme tid, har det bestandig vært mange måter å tolke bibelen på. Likevel ser vi at Næss har trukket frem bibelsteder som har han felles med mange andre som er opptatt av naturen.

Vi ser av Næss’ gjennomgang av bibelsteder at økosofisk bevissthet på ingen måte må stå i motsetning til kristen tro og bibelforståelse. Ifølge Næss har ofte kristendommen og bibelfortolkningen ofte åpnet for nedvurdering og instrumentalisering av naturen, og benektet dens egenverdi. Vi ser av det som er skrevet hittil i denne oppgaven, at det er i ferd med å snu. Etersom økokrisen blir mer og mer synlig, vil bibelfortolkningene i kristendommen ta den på alvor – og naturen få tilbake sin opprinnelige egenverdi¹⁶. Korsveibevegelsen og Kirkens prosjekt om ”Forbruk og rettferd” er uttrykk for at en endring er på vei.

---

¹⁶ Jeg skriver ”opprinnelig” her, fordi jeg er av den oppfatning at Gud, da han skapte naturen, ga den egenverdi. Den instrumentelle oppfatningen har blitt til lenge etterpå. Se også kap. 2.

9 Friluftsliv og kristendom

I dette kapittelet skal jeg veldig kort gi en oversikt over steder der friluftsliv og kristendom møtes. Kapittelet er derfor kun ment som en rask oversikt over noen av stedene, og på ingen måte ment som en komplett oversikt.

Friluftsliv og kristendom møtes på mange forskjellige arenaer, og felles for de fleste av dem er at de ikke er knyttet til noe ferdig ”program”. Møtene blir omtalt og ”laget” der og da. Antagelig finnes det litt skriftlig materiale på noen av stedene nedenfor, men det er relativt vanskelig tilgjengelig.

9.1 Kristne folkehøgskoler

Det finnes 78 folkehøgskoler i Norge ifølge nettstedet¹⁷ ”Informasjonskontorene for folkehøgskolene”. Om folkehøgskolene står det:

”Folkehøgskolene har sitt utspring i tenkningen til dansken N.F.S Grundtvig. Han ville utvikle et skoletilbud som tok vare på hele mennesket, og som var et alternativ til datidens puggeskoler - latinskolen. Folkehøgskolene har utviklet dette videre, og tilbyr i dag en moderne skole som skal utfordre deg videre til personlig, faglig og sosial vekst.

I Norge var det to retninger som tok opp ideene til Grundtvig. I dag finner vi dette igjen som kristne og frilynte folkehøgskoler. Det er mange forskjeller mellom skolene, også innenfor hver av greinene. Hvis du vil vite mer om verdigrunnlaget til den eller de skolene du er interessert i, må du sjekke skolens egen presentasjon. Folkehøgskolene har valgt å organisere seg i to greiner med to informasjonskontorer: Informasjonskontor for folkehøgskolen (IF) og Informasjonskontor for kristen folkehøgskole (IKF). De frilynte folkehøgskolene (IF) er som regel ikke knyttet til spesielle organisasjoner eller trossamfunn. Hver enkelt skole står fritt til å velge sitt eget verdigrunnlag og profil. De kristne folkehøgskolene (IKF) er enten eid av, eller nært knyttet til kristne organisasjoner eller kirkesamfunn.”

Det står ikke noen oversikt over hvor mange av folkehøgskolene som er kristne på denne siden, men hos IKF får jeg vite at 32 av de 78 er knyttet til dem. Av disse igjen har 14 skoler linjer med friluftsliv, og 15 linjer med idrett. En del av disse er overlappende, men vi kan slå fast at godt over halvparten av skolene tilbyr friluftsliv og/eller idrett som fag. I hvor stor grad de igjen knytter dette mot natur er det vanskelig å si noe om, og det vil føre for langt i denne oppgaven å gå inn på hver enkelt skole. Likevel kan det fastslås at flere av de folkehøgskolene som er kristne, knytter faget friluftsliv til naturen. Dette gjøres gjennom fag som heter sånt som ”Ryggsekk og bibel”¹⁸ og lignende.

Fra Øytun Folkehøgskule har jeg fått tilsendt noen av liturgiene de har brukt gjennom skoleåret. Et miljølitani fra en av disse er gjengitt i tillegg 5. Her gjengir jeg et utdrag som viser hvor tett det går an å bringe naturen inn i gudstjenesten¹⁹:

¹⁷ Nettstedet finner du på adressen: <http://www.folkehogskole.no/>

¹⁸ Eksempelet er hentet fra Sagavoll Folkehøgskule.

¹⁹ Takk til Magne Klingsheim på Øytun Folkehøgskule for tilsendte liturgier.

”Vi mennesker er skapt til å stå i sammenheng med naturen, den er vår venn – ikke vår fiende.

Nå vil jeg at du skal trekke pusten dypt et par ganger – og så holde den til jeg sier fra. ... Nå kan du begynne å puste igjen

Nå hentet du oksygen fra millioner av grøntfabrikker fra hele kloden – noe produsert i regnskogen i Brasil, noe i fjellbjørkeskogen i Finnmark – men mesteparten er produsert i havet.

Klyp deg selv – eller sidemannen i kinnet (om du har mer lyst til det)

Nå holder du sporstoffer fra jordas opprinnelse mellom fingrene dine, vulkanske mineraler, stoffer som tidligere har vært i trær, kanskje dinosaurer, fisk eller fugler.

- nå kan du slippe...

Ta en liten klype jord mellom fingrene - her er milliarder av mikrofabrikker som arbeider heltid for å videreføre skapelsen – som arbeider for reorganisering av livet, nedbryting av organismer og grunnlag for opptak av nye.

Vi er avhengig av naturen.

Vi er natur

Vi blir natur

Vi deler skjebne med naturen – dør den – dør vi.

Vi kan ikke eie mer enn vårt siste åndedrag.

Du lever fordi noen vil det.

Du er her fordi noen vil det.

Derfor har vi håp – derfor har livet mening – derfor har du og jeg uendelig stor verdi.

Vi ser hvordan mennesket knyttets til naturen, og selv er natur. Vi er også helt avhengig av naturen for å overleve. Spesielt fascinerende er det å se hvordan de bruker pusten – som symbol på selve livet.

9.2 Retreatsteder

På 50-tallet dukket den første økumeniske retreatgården opp i Norge. Den heter Sandom, og ligger i Ottadalen (Thomassen 2000). I dag er det flere steder der man kan søke veiledning og stillhet. En liste over retreatsteder i Norge i 2003 finnes i tillegg 4.

På retreat kan du oppleve levende stillhet, og følge rytmen i tidebønnene. Innholdsmessig varierer retreatene fra sted til sted. Fra helt stille retreat, til forskjellige slags aktivitets- og temaretreat.

Mange av stedene ligger svært vakkert til i naturomgivelsene, og bruker disse aktivt i retreatene. Fra Sandom har jeg mottatt 3 veksellesninger²⁰ som blir brukt i

---

²⁰ Takk til Anne Karin på Sandom!

naturen. Alle tre springer ut av Salmenes bok, og priser skaperverket. I tillegg til dette var følgende kapitler fra Salmenes bok kopiert opp: Salme 42, 65, 96, 98 og 104 (den siste finnes i sin helhet i tillegg 2).

9.3 Konfirmantundervisningen

I Grønn Kirkebok (Kirkens U-landsinformasjon 1996) kan vi lese om ”Friluftsliv som metode i konfirmantarbeidet på side 80-81. Her kan vi lese om noen momenter fra en konfirmantleir, og se hva slags overføringsverdi forskjellige friluftaktiviteter har til menighetens gudstjeneste.

Det første utgangspunktet er **nyingen og gapahuken**. Overføringsverdien av disse aktivitetene er:

- forarbeide og grundighet
- fellesskap og deling
- nøysomhet
- tro vs. overtro

Den andre aktiviteten er tur i **regn og snøbløyte**. Overføringsverdien her er likeverdstanden. Vi må leve det livet vi får, vi kan ikke velge oss bort fra verden.

Tredje friluftstema er **kulden**. Får kulden bre seg blir vi isolert og svekket både mentalt og legemlig. Dårlig samarbeid gjør at enkelte står ørkesløse, venter, og begynner å fryse. Overføringsverdien ligger i at vi må varme oss på og ved hverandre, holde sammen og sørge for at vi arbeider sammen. Varme skapes ved vedlikehold, nærhet, omsorg og kjærlighet.

Kartet og terrenget er det fjerde utgangspunktet. Overføringsverdien: Bibelen som rettesnor og referanse, plassert i historien og i vår tid.

Til slutt har vi **måltidet**. Overføringsverdien består i at konfirmantene bevisstgjøres at maten er en livsbetingelse. Måltidet er å dele livet, derfor skal vi sitte sammen om bordet og kjenne fred og fordragelighet.

Disse fem temaene er selvfølgelig bare noen eksempler. Naturen har et stort spekter å spille på når det gjelder å bruke naturen som erkjennelsesvei. For eksempel er det ingen av temaene som spiller spesifikt på naturens storhet.

9.4 KRIK Villmark

Fra KRIK Villmark sin nettside²¹ kan vi lese følgende om KRIK Villmark:

- ” KRIK Villmark (KV) ble opprettet av Gunnar Breivik i 1985, og har 3 hovedmål:*
- 1. Gi den enkelte en opplevelse av Guds skaperverk og vise vei til Gud som skaper, opprettholder og frelser.*
  - 2. Dyktiggjøre til et gledesfylt liv i naturen.*
  - 3. Lære den enkelte å ta ansvar for seg selv, sin neste og resten av skaperverket.”*

I likhet med de fleste andre aktører som er beskrevet, så finnes lite skrevet ned. Likevel har jeg fått tilsendt 3 hefter av KRIK, som er skrevet av Odd Arne Skogen (1995-98).

---

²¹ Siden til KRIK Villmark finner du på: <http://www.krik.no/asp/article.asp?ID=25>

Flere av de som arrangerer turer med KRIK Villmark har oppgitt at de er blitt inspirert gjennom disse heftene. De nevner spesielt ”Forkynning i friluft – Eit idehefte”. I heftet finnes temaer representert:

- Ved og på sjøen
- I og ved elva
- På breisen
- I fjellveggen
- I skogen
- På høgfjellet
- I snøen
- Om våren
- Om hausten
- Ikkje stadbundne idear
- Bibeltekstar
- ”Bli kjent”

Hvis vi for eksempel ser nærmere ”På høgfjellet” finner vi om soveposen:

”Soveposen – Guds omsorg

Soveposen omsluttar heile kroppen og varmar oss med vi søv. Slik er det med Gud også. Han omgir oss på alle sider (ein song!) og vernar oss.” (s.12)

Eller fra temaet ”På breisen”:

”Det å ta valg i livet

Det er ikkje alltid like lett å lese ein bre og ein må difor ofte ta mange valg. Valg som kan føre oss til både lette og vanskelege parti, tronge passasjar med veggjar av is, knivstynne isegger og ryggjar. Opplevingar fra slike parti kan vere eit fint utgangspunkt til å trekke linjene til eins kvardagsliv og eins mange livsvalg. Ein kjenner ikkje alltid konsekvensane av valga, men må like fullt våge å velge å gå!” (s. 7)

Til sammen har Skogen funnet over 100 slike tematiseringer som de over. Her er det massevis å velge av – uansett hvor turen går!

9.5 Prosjekt villmark

Prosjekt Villmark har sitt hovedsete i Nordfjord, og er nært knyttet til Nordfjord Folkehøgskule. Fra nettsidene til Prosjekt Villmark²² kan vi lese:

”Prosjekt Villmark sitt turopplegg er inspirert fra Discovery Expedition sitt villmarksopplegg i USA. Det som begge hadde felles, var ein klar visjon om at villmarksliv og friluftsliv-aktivitetar kunne brukast til meir enn rein rekreasjon. Begge

---

²² Nettsidene til PV finner du på <http://www.prosjekt-villmark.no/>

gruppene hadde som formål å medverke til modning og vekst hos deltakaren, både på det personlege, kristne og mellommenneskelege planet.”

PV arrangerer mange forskjellige slags turer (klatring, bre, seiling osv), og de ligner ganske mye på KRIK Villmark. Mange av deltagerne på disse turene har vært med begge steder.

9.6 Andre

Speiderbevegelsen har muligens også noe å bidra med i denne sammenhengen, men jeg har ikke kommet over noe i arbeidet med denne prosjektoppgaven. En annen bevegelse som bør nevnes er **Korsvei**²³. De er svært opptatt av økologiske og sosiale spørsmål. **Kvekerne**²⁴ ser også ut til å være en kilde til inspirasjon i ”Gud og natur”-sammenheng. Internasjonalt har de stått bak blant annet Greenpeace²⁵.

---

²³ Nettsidene til Korsvei finner du på <http://www.korsvei.no/>

²⁴ Du finner mer om Kvekerne på deres nettsider: <http://www.kveker.org/>

²⁵ Personlig meddelelse fra Per Yngvar Haukeland 5.5.2003.

10 Oppsummering

Å oppsummere en så bred oppgave som dette blir jo nesten en umulighet, men jeg skal gjøre et forsøk: Jeg har i denne oppgave berørt forskjellige tradisjoner i kristendommen, og de forskjellige tradisjonene vektlegger forskjellige ting. Mitt utgangspunkt – å belyse naturmøtet i kristendommen – har fått lys fra mange forskjellige vinkler. Derfor mener jeg iallfall at jeg kan knytte noen kommentarer til de innledende problemstillingene jeg førte opp.

10.1 Problemstillingene

Hvordan har natursynet i kristendommen endret seg over tid?

Vi så at natursynet har endret seg i stor grad over tid, og i kristendommen er dette derfor noe som ikke har ligget fast. De siste tiårene har det vært en tendens til at naturen som erkjennelsesvei er blitt akseptert på bred front. Naturens egenverdi har også fått en renessanse siden renessansen. Dermed har kristendommen tilpasset seg økokrisen, og tatt den på alvor. Likevel er det vanskelig å si om dette gjelder ”de brede massers” oppfatning.

Hva sier bibelen om natur?

Det finnes mange bilder med natur i bibelen, og naturen har en sentral plass. I kapittelet har jeg tatt for meg en del sentrale bibelsteder, særlig de som brukes i debatten om naturens egenverdi.

Hva sier kirkens salmebøker/bønnebok om naturen?

Både salmebøkene og bønneboken som er godkjent av kirkerådet inneholder flere flotte salmer/bønner som tar naturen på alvor, ser økokrisen i øynene, og gir naturen egenverdi. Jeg tror det er viktig å understreke at dette er salmer/bønner som er godkjent av kirkerådet, og derfor står fjellstøtt innenfor kirken.

Hva slags rolle spilte naturen i keltisk fromhetstradisjon?

I dette kapittelet så vi at naturen var helt sentral i keltisk fromhetstradisjon. Vi kan hente masse sanger/bønner/inspirasjon fra kelterne. Mye av det som kjennetegnet kelterne er på vei tilbake i vår moderne tid, og dette vil sannsynligvis være bra for naturen.

Har stillheten i naturen og stillheten i kristendommen noen felles?

I dette kapittelet prøvde jeg å si litt om stillhet i natur, om at dette var en knapp ressurs. Deretter så vi at stillheten i kristendommen kunne brukes til å møte Gud. Deretter prøvde jeg å gi en personlig syntese på hvordan Guds nærvær kan erkjennes i stillheten i naturen.

Hva sier pilegrimstradisjonen om naturen?

Naturen var viktig i pilegrimstradisjonen. Ikke bare fordi pilegrimene brukte naturen underveis, men også fordi den inneholdt mye symbolikk.

Kan kristendommen tolkes økologisk/økosofisk?

Arne Næss var sentral i dette kapittelet, og jeg har ikke noe problem med å svare JA på problemstillingen.

Hvordan brukes kristendommen i forbindelse med friluftsliv i dag?

I dette kapittelet ga jeg en svært rask oversikt over noen kontaktpunkter mellom friluftsliv og kristendom. Dessuten ble det plass til noen eksempler. Her er det mulighet for å gå mye dypere, men det skal jeg komme tilbake til.

10.2 Må vi gå over bekken etter vann?

Ut i fra det ovenstående skulle det være ganske opplagt at vi kan finne solid støtte for å ta økokrisen på alvor og gi naturen egenverdi også i kristen tradisjon. Derfor er det ingen grunn til å følge Sætreng over i buddhismen. Selv om det sikkert finnes mye flott om natur også i den religionen.

Martin Lønnebo si er om dette:

“Gjør kirken til det den i sitt vesen er: - verdens største miljøbevegelse og verdens største bevegelse for å bekjempe fattigdom.”

Også i Grønn Kirkebok (Kirkens U-landsinformasjon 1996) finnes det mye inspirasjon for de som søker vannet på denne siden. Følgende bønn er et eksempel på det:

Herre vår Gud.

Vi ber deg for havet og jorda.

Vi kommer til deg med vår takk for alt levende som du har gitt oss,
for livets mangfold – for fisker, fugler, dyr og planter.

Men vi kommer også til deg med vår skyld,
for alt vi ødelegger – for rovdrift på naturen,

for urettferdig fordeling av havet og jordas rikdommer.

Se i nåde til oss. Tenn gode håp blant oss og gi oss vilje til handling!

I samme bok finner vi også de ti økologiske bud:

1. Jeg er Herren, din Gud, som har skapt himmelen og jorden. Vit at du er min medarbeider ved skapelsen. Pass derfor på luft og vann, planter og dyr, som om de var dine brødre og søstre.
2. Du skal vite at ved å gi deg livet har jeg gitt deg ansvar, frihet og begrensede ressurser.

3. Stjel ikke fra framtiden. Hedre dine barn ved å gi dem en sjanse til et langt liv.
4. Innprent i dine barn en kjærlighet til naturen.
5. Husk at menneskeheten kan bruke teknologi, men ikke kan gjenskape liv som er blitt ødelagt.
6. Opprett pressgrupper i din menighet for å forhindre kommende katastrofer.
7. Kast bort alle våpen som forårsaker uopprettelig skade av livets fundament.
8. Vær selvdisiplinert i de små detaljer i ditt liv.
9. Sett av tid på din ukentlige hviledag til å være med i verden heller enn til å utnytte verden.
10. Du skal huske at du ikke er eier av jorden – kun dens beskytter.

Det er altså full mulighet til å drikke seg utørste av kristendommen som kilde også når det gjelder økokrise og naturens egenverd. I stedet for å bruke tid på å velge religion, handler det mer om å begynne og drikke!

10.3 Panteisme – Panenteisme – Kristendom

Jeg har lært et nytt ord dette skoleåret – panenteisme. Panteisme kjente jeg fra før – både fra Spinoza og fra indiansk religion. Må bare innrømme at jeg har funnet mye flott her, som har forsterket mine naturmøter. Samtidig følte jeg at det var noe mer. Så plutselig dukker det opp en syntese av teisme og panteisme: panenteismen. Det passet godt!

Ut i fra det jeg har lært i forbindelse med denne oppgaven, så er det ikke spesielt radikalt å si at panenteisme helt klart er forenlig med kristendommen. Av venner i det kristne miljøet har jeg fått flere e-poster om dette:

"Jeg var i begravelse forleden dag. Da ble jeg gående etterpå og tenke på ordene: "Av jord er du kommet, til jord skal du bli, av jord skal du igjen oppstå." Det er jo et klart uttrykk for vår sammenheng med hele skaperverket. For meg ble (den gamle indianske?) tanken på at jeg blir ett med jorden når jeg dør, veldig fin. Da vil jeg være i vinden som suser, i regnet som faller på ruten, i fuglen som svever i det blå, i graset og blomstene. Men jeg tror at jeg også nå, mens jeg lever, er en del av denne helheten. Og hva er så forholdet mellom denne helheten og Gud. Jeg tror at jeg og resten av skaperverket er i Gud. Som Paulus sier i Ap.gj. 17,28: "Det er i Ham vi lever, beveger oss og er til." Altså: Skaperverket er ikke Gud. Gud er i skaperverket, men det er for begrenset tenkt. Han er i sitt skaperverk, fordi skaperverket er i ham. Da kombinerer du Guds immanens (Gud er i skaperverket) og hans transcendens (Gud er før, over og utenfor skaperverket). Gud er i meg, fordi jeg er i ham. (Da gjenstår det bare at jeg lever i dette nærværet, som også kan kalles kjærlighet, fordi Guds vesen er kjærlighet. Å tro er å elske Gud tilbake, sier K.G. Hammar, som er erkebiskop i Sverige."²⁶

Jeg synes denne fremstillingen er veldig godt, og jeg klarer ikke å si det på en bedre måte selv. I en annen e-post er det skrevet en del kortere, men meningen oppfatter jeg likevel som ganske lik:

---

²⁶ Privat e-post fra Jon Hasle som er tillatt brukt.

”Alt er i Gud, og alt er av Gud, og alt er til Gud”²⁷

Helt til slutt litt om Spinoza, i og med at han er omtalt som panteist flere steder. Hva er han egentlig? Jeg kan ikke gi noe klart svar på dette, men tar med følgende sitater:

”Spinozas definisjon av Deus, Gud, kan lett bli abstrakt, for den omfatter mye. Det er lettere å se på ord som betyr det tilsvarende som Deus. For eksempel sier Spinoza at grunnsetningen ”Gud er naturens skapende kraft” tilsvarer utsagnet ”Naturens skapende kraft er Gud”. Her finner vi spesielt én formulering verdt å bite seg merke i: ”Deus er natura naturans” eller ”Gud er den naturerende natur”. Denne formuleringen kan omskrives slik: ”Gud er det skapende i naturen.” Ordet ”Gud” står for den altomfattende skapelsen. Deus er altså, slik ordet brukes i Spinozas hovedverk, uttrykk for det som tenkes å være det skapende i den ustanselig foranderlige naturen. Ved å legge vekt på Spinozas bestemmelse av gudsbegrepet som et begrep om det skapende i naturen, unngår vi den forestilling mange har – at Spinoza med Deus simpelthen mener naturen, eller at den sanne Gud er naturen som helhet. For dette er ikke riktig. De som tolker Spinoza på denne måten, pleiere å kalle Spinozas syn på Deus panteistisk: Gud er alt. Men Spinoza selv omtaler positivt den (også) kristne tanke at Gud er i alt, og at alt er i Gud. Dette gjør Spinoza til en panenteist (Gud er i alt). Det vil si at i alt levende er det noe av Gud som den skapende kraft.” (Næss 1998: 87-88)

Det blir ikke noe lettere når Næss i ”Det frie mennesket” (1999a) skriver om ”Spinozas panpsychisme”. I Politikens Filosofileksikon defineres dette slik:

Panpsychisme

(af gr. Pan, alt, og psyche, sjæl), lære, der hævder, at alt er besjælet; mer bestemt en lære om, at alt i universet besidder en psykisk natur analog til menneskets (dvs. har en form for iboende ånd).²⁸

Hva Spinoza skal betegnes som eller ikke får da være tema for et annet prosjekt. Jeg nøyer meg å fastslå at han har betydd mye for mange innenfor den økologiske bevegelsen.

10.4 Naturen som gudsbevis/erkjennelsesvei

I innledningen skrev jeg om betenkningen til Kirkerådet, der naturen som erkjennelsesvei ikke måtte undervurderes. Thor Heyerdahl (1996:91) skriver fantastisk flott om dette:

”While religious creeds quarrel about God’s name, and scientists think up new vocabularies, it becomes ever more obvious for biologists that nature’s boundless variety of successful inventions cannot be the result of mere random change, but

²⁷ Privat e-post fra Siri Søftestad som er tillatt brukt.

²⁸ Hva Spinoza er eller ikke er får jeg nok ingen klarhet i. I samme Filosofileksikon opptrer Spinoza under oppslagsordet panteisme.

the product of immeasurable intelligence. The more we look into microscopes and telescopes, the better we understand that we have been helped into a world too wisely evolved toward a functional ecosystem to be a product of pure coincidence. A billion molecules could be tossed into the air and never come down together in the shape of a butterfly egg or the seed of a breadfruit tree.”

Også Thor Heyerdahl (1996:282-3) fortjener å bli tatt med:

“Man could make plastic trees, but the trees in the forest moved by themselves out of the mud. Man could fill automobiles with gasoline and make them move, but beasts in the forest filled their own bellies with water and grass and ran where no wheels could run. Man could make airplanes with stiff wings that needed long runways and costly fuel to lift and land, but a simple fly could fuel itself with dirt or dung and take off from the point of a pin in any direction, and land upside down on the ceiling. Was there an inventor smarter than man? Yes. But where? ... eyes were made by the gene in such a way that they could only look out of the head. No man can see into his own brain or into his own heart. Love comes from somewhere within. And if it is true that God is love, then he is hidden on the blind side of all eyes.”

10.5 Veien videre

Tordsson sa på en forelesning, at ”jo mer lys, jo mer mørke”. Med dette mente han at jo mer av et område som ble opplyst, jo mer av mørket rundt kunne en se. Slik føler jeg meg etter dette prosjektet, og det er massevis jeg gjerne skulle arbeidet videre med:

- Samle inn liturgier/andakter/bønner osv fra forskjellige institusjoner og bøker. Her finnes massevis av skatter, men mye er inne i hodet på folk.
- Finne frem til (kanskje også skrive) naturmeditasjoner. Her finnes mye fint som fortjener å se dagens lys. I ”Østen og vi” 1/2003 sto følgende naturmeditasjon fra IONA-kommuniteten:

*Kristus, dit kors taler både til os og til vores verden.
I din død for os bar du smerten og sårene fra hele skabelsen.
Armene i dit kors rakte ud med forsoning til den ødelagte verden.
Du har skabt fred med os.
Hjælp os til at skabe fred med dig ved at tage del i ditt forsonende værk.
Må vi erkende at din ånd forstyrre og udfordrere os til at have omsorg for skabelsen og for de fattige som mest mærker konsekvensene af misbruget.
Åh Kristus, hele skabningen sukker,
Sæt os fri og gør os hele.
Der er ingen smerte i vores hjerter og i planeten
som du ikke kender,
For du har rørt de laveste sted på jorden.
Lær os at sørge med dig, Kristus, over tabet af alt den skænhed som bliver dræbt.*

*Der er ingen steder i himmelen der ikke kan blive rørt av dit opstandne nærvær,
for du fylder alle ting.*

*Giv os styrken i din sejr over døden
til at vokse ind i dine kærlighetsgerninger,
som ikke fortvivler men stadig sår nye frø af håb
og viser nye tegn på helhed*

*Under Kristi herredømme passer alle de forskellige dele av kroppen sammen og
hele kroppen er holdt sammen af de enkelte led, som det er forsynet med.*

Lær os at kende vores samhørighed med alle ting.

Lær os at vokse med hinanden og alle levende skabinger gjennom kærligheden.

- Gå videre med kapittelet om økosofi og kristendom/økoteologi. Se nærmere på det normative – handling.
- Se nærmere på dette med panenteisme og kristendom. Gud er i naturen, men også noe mer. Altså sammenhengen mellom immanens og transcens.

Mulighetene er mange, og jeg håper flere blir motivert til å skrive oppgaver innenfor samme tema. Oppgaven slik den foreligger her vil kunne gjenfinnes på www.naturliv.no. Dette nettstedet vil i tiden fremover også bli brukt til å videreutvikle oppgaven, samtidig som det vil bli brukt til en del faglig friluftslivsstoff.

Så er mitt håp at temaet vil vokse og modnes i tiden fremover – for det haster! Veien videre er lang, så derfor passer det godt å avslutte med en velsignelse som jeg også brukte i den keltiske delen av oppgaven:

VELSIGNELSE VED REIESTART

Måtte veien stige opp for å møte deg,
måtte vinden alltid være deg i ryggen,
måtte solen skinne varmt på ditt ansikt.
Regnet falle mykt på dine åkrer,
og til vi møtes igjen,
måtte Gud holde deg i sin hånd.
Olsen (1999:172)

11 Litteraturliste

- Adam, David (1997): *Visdomsord fra kelterne*
Luther forlag
- Ariansen, Per (1992): *Miljøfilosofi*
Universitetsforlaget, Oslo
- Bakken, Arne (1997): *Pilegrimens vei og mål*
I: Arbeidsgruppa Pilegrimsvandring i vår tid (red.): *Pilegrimshåndboka* s. 21-38
- Bell, John L & G. Maule (2000): *Sanger fra vest*
Verbum forlag
- Berge, Lars Johann (2001): *For mine er alle dyr i skogen. Naturteologi – en historisk refleksjon*
I: Schorre, Hans-Jürgen og Tom Sverre Tomren (red.): *Grønn postill. Økoteologi og kirkehverda* s. 57-78
Verbum
- Beskow, Per (1993): *Ökenfädernas tänkespråk. Apophthegmata Patrum, den alfabetiska samlingen i utval.*
Artos bokförlag, Skellefteå
- Bibelen (1978)
Det Norske Bibelselskap, Oslo
- Breivik, Gunnar (1980): *Menneskets plass og funksjon i naturen ifølge kristendommen og den økologiske tenkning. En sammenliknende og kritisk analyse.*
I: Borgen Peder red.: *Mennesket og naturen i kristendom og naturvitenskap.*
Tapir
- Bønnebok
Verbum forlag 2002
- Børli, Hans (1978): *Den levende stillhet*
I: Breivik, Gunnar og Haakon Løvmo (red.): *Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager.*
Universitetsforlaget, Oslo
- Børli, Hans (2000): *Hans Børlis beste dikt 1974-1989/91*
Aschehoug, Oslo
- Coelho, Paulo (2000): *The fifth mountain*
HarperCollins
- Coelho, Paulo (1997): *The pilgrimage*

- HarperCollins
- Dammann, Erik (1978): *Dagen er din. En samtale om helhet og glede*
Gyldendal Norsk Forlag
- Eckhart, Mester (2000): *Å bli den du er. Perspektiver på menneskets frihet*
Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug
- Edman, Stefan (1997): *Vandringer i undring*
I:Arbeidsgruppa Pilegrimsvandring i vår tid (red.): *Pilegrimshåndboka* s. 47-50
- Edney, Ralph og Richard Osborne (1998): *Filosofi for begynnere*
Pax Forlag A/S, Oslo
- Eriksen, Trond Berg (1997): *Mennesket som vandrer*
I:Arbeidsgruppa Pilegrimsvandring i vår tid (red.): *Pilegrimshåndboka* s. 13-19
- Faarlund, Nils (1992): *Støy og stillhet i friluftsliv*
SFT-RAPPORT nr 92:39
- Fromm, Erich (1976): *Om kjærlighet*
Dreyers Forlag, Oslo
- Grødal, Ragnhild (1998): *Datter av øyeblikket.*
En roman om de store religionenes mystikk
J.W. Cappelens Forlag a.s
- Guneriussen, Willy (1999): *Å forstå det moderne*
Tano Aschehoug
- Halldorf, Peter (1994): *Jomfrumark. En moderne pilegrims ferd mot sine røtter.*
Luther forlag, Oslo
- Halldorf, Peter (1992): *Dårenes lengsel. En veirapport i en umulig verden.*
REX Forlag
- Halldorf, Peter (2000): *21 Kirkefedre*
Luther forlag, Oslo
- Halldorf, Peter (2002): *Hellige Røtter*
Luther forlag, Oslo
- Halvorsen, Knut (1993): *Å forske på samfunnet – en innføring i samfunnsvitenskaplig metode*
Bedriftsøkonomenes forlag

- Hegge, Hjalmar (1993): *Mennesket og naturen*
AntropoS forlag, Oslo
- Henriksen, Jan-Olav (1991): *Mennesket og naturen. Ethiske og religionsfilosofiske
Perspektiver på naturen og økokrisen*
MF-BOK
- Hertman, Pater W (1982): *Frans av Assisis skrifter*
St Olav Forlag, Oslo
- Heyerdahl, Thor (1996): *Green was the Earth on the Seventh day*
Abacus, London
- Hoas, Sigfrid (1980): *Bergen i Bibeln*
Klippan
- Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solvang (1998): *Metodevalg og metodebruk*
Tano Aschehoug
- Hornby, Ove og Peter Ulf Møller (oversettere til dansk, forfatter ukjent) (1999):
En russisk pilegrims beretninger
Sankt Ansgars Forlag, København
- Håkanson, Per (1997): *Tidebønner for pilegrimsvandrere*
I:Arbeidsgruppa Pilegrimsvandring i vår tid (red.): *Pilegrimshåndboka* s. 114-144
- Johnstad, Gunnar (1987): *Ord i Bibelen*
Det Norske Bibelselskap
- Kirkens U-landsinformasjon (1996): *Grønn kirkebok*
Oppdrag fra Kirkerådet/mellomkirkelig råd.
Red. Svein Helge Rødahl og Estrid Hessellund
Denne finnes også på Internett:
URL: http://www.kirken.no/miljo/dokumenter/Gronn_Kirkebok.pdf
- Kirkerådet (1999): *Kirken i møte med åndelig lengsel i vår tid*
Betenkning til Kirkemøtet
Denne finnes også på Internett:
URL: <http://www.kirken.no/Materiell/lengsel.cfm>
- Kjelstadli, Knut (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var*
Universitetsforlaget, Oslo
- Kollandsrud, Mari (1997): *Pilegrimsleden til Nidaros*
Gyldendal

- Kristiansen, Roald (1993): *Økoteologi*
Anis, Fredriksberg
- Kristiansen, Roald (2001): *Økoteologi og stedtilhørighet*
I: Schorre, Hans-Jürgen og Tom Sverre Tomren (red):
Grønn postill. Økoteologi og kirkehverda s. 92-121
Verbum
- Kristiansen, Roald E. (ukjent): *Økologisk teologi*
URL: <http://www.kirken.no/miljo/dokumenter/okoteologi.pdf>
- Loe, Erlend (1999): *L*
J.W.Cappelens Forlag as
- Loyola, Ignatius av (2002): *Pilegrimens beretning*
St. Olav Forlag, Oslo
- Lønnebo, Martin (2000): *KRISTUS kransen*
Verbum forlag, Oslo
- Nedreid, Tove (1993): *Ut på tur på nordmanns vis*
J.W. Cappelens Forlag, Oslo
- Norsk salmebok (1985)
Verbum
- Nouwen, Henri J.M. (2002): *Håpets såkorn*
St. Olav Forlag, Oslo
- Næss, Arne (1987): *Ekspertenes syn på naturens egenverdi*
Tapir forlag, Trondheim
- Næss, Arne (1995): *Deep ecology and lifestyle*
I: Sessions, G. ed.: *Deep Ecology for the 21st Century: Readings on the philosophy and practice of the new environmentalism* s 259-261
Shambhala books, Bostom, MA
- Næss, Arne (1998): *Livsfilosofi*
Universitetsforlaget, Oslo
- Næss, Arne (1999a): *Det frie mennesket – en innføring i Spinozas filosofi*
Kagge Forlag , Oslo
- Næss, Arne (1999b): *Økologi, samfunn og livsstil*
Bokklubben dagens bøker, 5 utgave.

- Odden, Per Einar (1999): *Den hellige Frans av Assisi (1182-1226)*
Biografi på nettstedet til den norske katolske kirke:
<http://www.katolsk.no/biografi/frans.htm>
- Olsen, Harald (1999): *Ilden fra vest*
Verbum
- Politikens filosofi leksikon (1983): *Filosofi*
Politikens forlag
- Salmer 1997
Verbum
- Sando, Svein (Ukjent): Diverse artikler fra nett, bl.a.:
Panenteisme hos Martin Luther
Tro og natur
"Broder jord og søster sol"
<http://www.dmmh.no/~ses/www-ses/>
- Schweitzer, Albert (2002): *Ærefrykt for livet*
De norske Bokklubbene
- Skogen, Odd Arne prosjektleder (1995-98): 3 hefter
Naturen – Guds egne klasserom. Sluttrapport for "Prosjekt friluftsliv"
Forkynning i friluft – Eit idehefte
Konfirmantundervisning i friluft (egentlig uten tittel)
Møre bispedømmeråd/KRIK
- Skårderud, Finn (1998): *Uro – en reise i det moderne selvet*
Aschehoug
- Stinissen, Wilfred (1992): *Vandring med hvilepuls*
Verbum forlag
- Stinissen, Wilfred (1997): *Kristen djupmeditation*
Libris, Örebro
- Stinissen, Wilfred (1998): *I din munn og i ditt hjerte*
Verbum
- Stinissen, Wilfred (1999): *Inre vandring*
Libris, Örebro
- Stinissen, Wilfred (2001): *Hører du vinden blåse? En bok om den hellige ånd*
Verbum

- St.meld 39 (2000-2001): *Friluftsliv*
Det kongelige miljøverndepartement
- Thelle, Notto R.(1995): *Hvem kan stoppe vinden?*
Oriens forlag
- Thomassen, Liv Karin L. (2000): *Stillhet, natur og storby*
Hovedoppgave NIH
- Tomren, Tom Sverre (2001): *Oppbruddsteologi – en ny forståelse av tid og prosess*
I:Schorre, Hans-Jürgen og Tom Sverre Tomren (red):
Grønn postill. Økoteologi og kirkehverdag s. 79-92
Verbum
- Tomren, Tom Sverre (ukjent): *Økologisk teologi inn i det 3. tusenåret.*
Et forsøk på å vise hvordan teologi basert på en hebraisk virkelighetsforståelse
kan frigjøre til handling!
<http://www.kirken.no/miljo/ressurser/materiell.html>
- Tordsson, Bjørn (1993): *Perspektiv på friluftslivets pedagogik*
Hovedoppgave, NIH
- Tordsson, Bjørn (1999): *Om friluftsliv som naturforståelse og om friluftslivets egenar”*
I:Hans Kolstad (red): *Har fjellet ansikt? Naturfilosofisk seminar s. 177-192*
- Tordsson, Bjørn (2000-2003): *Om valfart og å være en vandringsmann på jorden*
Artikkel in prep.
- Vaagbø, Ola (1993): *Den norske turkulturen*
FRIFO
- Vaagbø, Ola (1994): *Turen som kontemplasjon*
Tidsskriftet Dyade 2/1994
- Van de Weyer, Robert (1997): *Keltiske bønner*
Luther forlag
- Van Doornik, N.K. (1985): *Frans av Assisi en profet for vår tid*
St. Olav Forlag, Oslo
- White, Lynn jr (1967): *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*
Science 10/3 1967
- Wickström, Owe (2002): *Leve langsomheten*
Genesis forlag

Østerberg, Dag (1997): *Sosiologiens nøkkelbegreper*
Cappelen Akademisk Forlag

11.1 Internett:

Den Katolske Kirke: <http://www.katolsk.no/>

Den Norske Kirke: <http://www.kirken.no/>

Korsvei: <http://www.korsvei.no/>

Kristent nettverk for miljø og rettferd: <http://www.kirken.no/miljo/>

Kvekerne: <http://www.kveker.org/>

Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge: <http://www.pilegrim.no/>

Dette prosjektet med eventuelle utvidelser vil bli å finne på: <http://www.naturliv.no/>

12 Tillegg 1: Solsangen av Frans av Assisi

Denne foreligger i mange forskjellige utgaver. Utgaven nedenfor er hentet fra Hertman (1982:106), og skal være av det mer opprinnelige. Tidligere i denne oppgaven har vi sett at det også foreligger en versjon i NOS 85 (salme 281).

Solsangen av Frans av Assisi

Allerhøyeste, allmektige, gode Herre,
din er all ære, lov og pris og all velsignelse,
deg alene, du Høyeste, tilkommer de
og intet menneske er verdig å nevne ditt navn!
Lovet være du, Herre, med alle dine skapninger,
især herr broder sol.
Han skaper dag, du opplyser oss ved ham,
på deg, du Høyeste er han et bilde!
Lovet være du, Herre, for søster måne og stjernene.
På himmelen har du skapt dem, klare og kostlige og skjønne.
Lovet være du, Herre, for bror vind
og for luften og skyene og godt vær og allslags vær.
Med dem oppholder du alle dine skapninger.
Lovet være du, Herre, for søster vann,
som er såre nyttig og ydmyk og kostelig kysk.
Lovet være du, Herre, for bror ild.
Med ham opplyser du natten,
og han er skjønn og liflig og kraftig og sterk.
Lovet være du, Herre, for vår søster, moder jord
som oppholder oss og bærer oss,
og bringer frem alskens frukter, og brokede blomster og gress.
Lovet være du, Herre, for alle dem som i kjærlighet til deg
tilgir sine fiender,
og bærer svakhet og trengsel;
salige de, som holder ut i fred til det siste
for du, Allerhøyeste, vil gi dem den evige krone.
Lovet være du, Herre, for vår søster, den legemlige død
som ingen kan levende unnsnippe.
Ve dem, som dør i dødssynd.
Salige de, som har virket din allerhelligste vilje,
for dem kan den annen død ikke gjøre noe ondt.
Lov og pris Herren og takk ham
og tjen ham i stor ydmykhet.

13 Tillegg 2: Salme 104 – økologisalmen

Salme 104 har blitt kalt økologisalmen, og det passer derfor godt å ta med den i sin helhet her i tilleggene:

Guds visdom i skaperverket

Lov Herren, min sjel! Stor er du, Herre, min Gud! I høyhet og herlighet har du kledd deg, lyset er kappen du hyller deg i. Du har spent himmelen ut som en teltduk og tømret din høysal over vannet. Du gjør skyene til din vogn og farer fram på vindens vinger.

Vindene gjør du til sendebud, ild og luer til dine tjenere.

Du grunnla jorden på dens søyler, aldri i evighet skal den røkkes.

Havdypet dekket den som en kappe, vannet stod over fjellene.

Men det flyktet for din trussel, måtte rømme for din tordenrøst.

Det steg over fjell og sank ned i daler til stedet du hadde fastsatt for det.

Du satte en grense det ikke går over, det skal ikke dekke jorden mer.

Du lar kilder velle fram i dalene, og bekker renner mellom fjellene.

De gir vann til alle villdyr i marken, der slukker villeslene sin tørst.

Der har himmelens fugler rede, de synger mellom grenene.

Du vanner fjellene fra din høysal, og jorden fylles med grøden du gir.

Du lar gresset gro for dyrene og for menneskene vekster som de kan dyrke. Slik lar du brødet komme fra jorden

og vinen som gjør menneskene glade. Du lar ansiktene skinne av olje, og gir brød som styrker mennesket.

Herrens trær får slukke sin tørst, Libanons sedrer, som han har plantet.

I dem bygger fuglene rede, i syressen har storken sitt hus.

De høyeste fjell er steinbukkens hjem i bergskortene finner grevlingen ly.

Du skapte månen til å fastsette tider, og solen, som vet når den skal gå ned.

Du sender mørket, og natten kommer; da kryr de fram, alle dyr i skogen.

Unge løver brøler etter bytte og krever at Gud skal gi dem føde.

Så renner solen, de lister seg vekk og legger seg rolig i sine huler.

Da går mennesket til sin gjerning for å gjøre sitt arbeid til det blir kveld.

Herre, hvor mange dine gjerninger er! Og alle har du gjort med visdom; jorden er full av det du har skapt.

Der er havet, så stort og vidt, med et mylder som ingen kan telle, både av små og store dyr.

Der går skipene, der er leviatan, som du har skapt til å leke seg i havet.

Alle sammen venter på deg, at du skal gi dem mat i rette tid.

Du strør ut, og de kan sanke; du åpner hånden og metter dem med gode gaver.

Skjuler du ditt ansikt, gripes de av redsel; tar du livsånden fra dem, dør de og blir til jord igjen.

Du sender din Ånd, og det skapes liv, du fornyer jordens overflat.

Måtte Herrens ære vare evig, og Herren glede seg over sitt verk!

Når han ser på jorden skjelver den; når han rører ved fjellene, ryker de.

Jeg vil synges for Herren hele livet og prise min Gud så lenge jeg er til.

Måtte Herren ta vel i mot mitt kvad, så jeg kan glede meg i ham.

La synderne forsvinne fra jorden, la ingen gudløse finnes mer! Lov Herren, min sjel!
Halleluja!

14 Tillegg 3: 25 økosofiske levereregler

Økософи er ikke bare academia, men også handling. Derfor kunne det være interessant å vite litt om hva det betyr i praksis å ”leve økosofisk”. En slik liste med levereregler har Næss (1995) publisert, og den gjengis her i sin helhet:

1. Use of simple means. Avoidance of unnecessary complicated means to reach a goal or end.
2. Propensity to prefer activities most directly serving values in themselves and having intrinsic value. Avoidance of activities which are merely auxiliary, having no intrinsic value, or being many stages away from fundamental goals.
3. Anticonsumerism and minimization of personal property. This negative attitude follows from points 1 and 2.
4. Endeavor to maintain and increase the sensitivity and appreciation of goods of which there is enough for all to enjoy.
5. Absence or low degree of “novophilia” – the love of what is new merely because it is new. Cherishing old and well-worn things.
6. Efforts to dwell in situations of intrinsic value and to act rather than merely being busy.
7. Appreciation of ethnic and cultural differences among people, not feeling them as threats.
8. Concern about the situation of the Third and Fourth Worlds and the attempt to avoid a material standard of living too much different from and higher than the needy (global solidarity of lifestyle).
9. Appreciation of lifestyles which are universalizable, which are not blatantly impossible to sustain without injustice toward fellow humans or other species.
10. To go for depth and richness of experience rather than intensity.
11. To appreciate and choose, whenever possible, meaningful work rather than just making a living.
12. To lead a complex (not a complicated) life; trying to realize as many aspects of positive experiences as possible within each time-interval.
13. Cultivating life in community (Gemeinschaft) rather than in society (Gesellschaft).
14. Appreciation of, or participation in, primary production – small-scale agriculture, forestry, fishing.
15. Efforts to satisfy vital needs rather than desires. Resisting the urge to “go shopping” as a diversion or therapy. Reducing the sheer number of possessions, favoring the old, much-worn, but essentially well-kept things.
16. Attempts to live in nature rather than just visiting beautiful places, and avoidance of tourism (but occasionally making use of tourist facilities).
17. When in vulnerable nature, living “light and traceless.”
18. Tendency to appreciate all life-forms rather than merely those considered beautiful, remarkable, or narrowly useful.
19. Never use life-forms merely as means. Remain conscious of their intrinsic value and dignity even when using them as resources.
20. When there is a conflict between the interests of dogs and cats (and other pet animals) and wild species, a tendency to protect the latter.

21. Effort to protect local ecosystems, not only individual life-forms, feeling one's own community as a part of ecosystems.
22. Not only deplore excessive interference in nature as unnecessary, unreasonable, and disrespectful, but do condemn it as insolent, atrocious, outrageous, and criminal – without condemning the people responsible for the interference.
23. Try to act resolutely and without cowardice in conflicts, but to remain non-violent in word and deeds.
24. Participate in or support of non-violent direct action when other ways of action fail.
25. Vegetarianism, total or partial.

15 Tillegg 4: Oversikt over norske retreatsteder 2003

- Sandom Retreatsenter, ved Lom
Nettsider: <http://www.sandomstiftelsen.no/sandom/>
- Tomasgården Retreatsenter, Kornsjø ved Halden
Nettsider: <http://www.sandomstiftelsen.no/Tomasg/>
- **Lia gård**, ved Koppang i Østerdalen
Nettsider: <http://www.liagard.no/>
- **Solåsen Pilegrimsgård**, Peterstiftelsen
Nettsider: <http://www.peterstiftelsen.no/>
- **Retreat i Rogaland**, ved Stavanger
Kontakt: Klara Jørgensen 51 52 56 91
- **Johannesgården**, sør for Lillehammer
Nettsider: <http://www.johannesgaarden.no/>
- **Andreasstiftelsen – Retreater i Nord**, ved Harstad
Kontakt: Egil Mardal Johannesen 78 43 69 87
- **Åkerlehaugen**, ved Molde
Kontakt: 71 24 21 64
- **Holmely Omsorg – Retreat**, Nordfjord
Kontakt: holmely@normisjon.no
- **Aarholt-tunet** (i Vestfold), Stokke
Nettsider: <http://www.aarholt-tunet.no/>
- **Trondheim – stille dager i Heimdal kirke**
Kontakt: 72 59 20 50
- **Diakonissehuset Lovisenberg – stillhet midt i byen**, Oslo
Nettsider: <http://www.diahuset.no/>
- **Bergen – Diakonifellesskapet**
Kontakt: kane@haraldsplass.no

16 Tillegg 5: Miljølitani

Fra Øytun Folkehøgskule har jeg fått tilsendt noen liturgier de har brukt gjennom skoleåret. En av dem inneholdt dette miljølitaniet:

Miljølitani:

L: Allmektige Far, du lot dine drømmer bli virkelighet da du skapte verden. Du lar det myldre av liv i luften, i vannet og på jorden. Vi som også er dine skapninger, priser deg for alt du har sett i dine tanker og formet ved ditt ord. Sammen med alt som har røst og ånde hyller vi deg, du som har reist din trone i atomets kjerne og i universets store rom!

Alle: Deg være ære i evighet!

L: Skapelsens Gud, vi vil gi ord til den gråt og klage som går gjennom alt. Det er naturen som gråter gjennom oss, det skitne vannet som sukker, den giftige luften som klager, det ødelagte jordsmonnet som stønner. Mektige skapervilje, det er dine paradisdømmer som legges øde og forvanskes. Det er vi, menneskene, som slik påfører naturen smerte og hver dag dreper drømmen om det gode liv. Miskunne deg over oss!

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Gledens Gud, for alle fuglers skyld, bevar luftens renhet.

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Dypeste Gud, for all fisk og havdyrs skyld, bevar alt hav, elver og sjøer.

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Livets Gud, for alle trær og blomsters skyld, for alle dyrearters skyld, bevar jorden og jordsmonnet.

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Hellige Gud, du er en brann mot alle som voldtar og fornædret det du har skapt. Sammen med deg erklærer vi kamp mot alle

mennesker og institusjoner som står i ødeleggelsens tjeneste.

I ditt hellige navn, og for jordens skyld, vier vi oss til kampen mot forurensning og død. Tilgi oss våre feilgrep, vår unfallenhet og uforstand. Gi oss en ny vilje og en fornyet kjærlighet til den vakre jorden du gav oss. O du Guds lam, som bar verdens synder og lot ditt blod renne ned i jorden, bær også oss, våre liv og den jord vi bor på!

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Gud, for våre barns skyld.

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Gud, for dine drømmers skyld.

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Gud, for jordens skyld.

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: Hør vår bønn, du himmelens og jordens skaper. Send din kraft som gir oss drømmen tilbake og forvandler våre hjerter og vårt liv.

La oss leve i troen, kjempe i håpet og eie kjærligheten like til vi ser deg i ditt evige rike, der alle ting er nye og jorden har fått tilbake skikkelsen du gav den i dens første morgengry!

Alle: Herre, hør vår bønn.

L: La oss nå takke for alt Gud har gitt gjennom året på Øytun og legge frem for Guds ansikt det hver og en av oss har på hjertet.

Alle: Herre hør vår bønn, Amen.

Av Eivind Scheie